

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ім. адмірала Макарова
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОЛОГІЇ МОРЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА ЦИФРОВОГО БІЗНЕСУ

«Допустити до захисту»

в.о. зав. кафедри

к.е.н., доцент Корнієнко О.П.

(наукова ступінь, вчене звання, П.І.Б. зав. кафедрою)

_____ «__» _____ 2026р.
(підпис зав. кафедрою)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття ступеню вищої освіти **бакалавр**

на тему: **Забезпечення економічної безпеки України**
в умовах глобальних викликів

Виконав: студент IV курсу, групи 4451

Спеціальності 051 Економіка

ОП Міжнародна економіка

(шифр і назва спеціальності)

Ларцин Р.Р.

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

к.е.н. Вдовиченко Л.Ю.

(наукова ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КОРАБЛЕБУДУВАННЯ
ІМЕНІ АДМІРАЛА МАКАРОВА

Факультет економіки та екології моря
 Кафедра економіки та цифрового бізнесу
 Освітній рівень – перший (бакалаврський)
 Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
 Спеціальність 051 Економіка
 Освітня програма – Міжнародна економіка

ЗАТВЕРДЖУЮ

Гарант освітньої програми

 Л.Ю. Вдовиченко
 «__» _____ 2026 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Студенту Ларцину Руслану Романовичу
 (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Забезпечення економічної безпеки України в умовах глобальних викликів.

Керівник роботи к.е.н., доцент кафедри економіки та цифрового бізнесу Вдовиченко Лариса Юріївна.

Затверджено наказом ректора № 212-УЧ від «02» березня 2026 року.

2. Термін подання роботи: 10 червня 2026 року.

3. Вихідні дані по роботі: аналітичні публікації міжнародних економічних організацій, дані Державної служби статистики України, Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, Національного банку України, Міністерства енергетики України, Світового банку, МВФ, а також наукові публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників.

4. Перелік питань, що належать до розробки (найменування розділів) Теоретичні основи економічної безпеки держави; Оцінка стану та проблем економічної безпеки України; Шляхи та механізми забезпечення економічної безпеки України в умовах сучасних глобальних викликів.

5. Перелік презентаційних матеріалів Структурно-логічна схема дослідження; Зв'язок теми роботи з об'єктом, методологія та методи дослідження; Внутрішня структура економічної безпеки; Розподіл забезпечення економічної безпеки в Україні за рівнями та суб'єктами; Компоненти економічної безпеки держави; Основні тенденції стану економічної безпеки України за 2010-2026рр.; Економічна безпека держави як фундамент національної стійкості; Найбільш небезпечні ризики в економічній безпеці України в умовах воєнного стану; Внутрішні чинники впливу на економічну безпеку України Зовнішні загрози економічній безпеці України; Чинні документи України у сфері економічної безпеки; Стратегії країн щодо підвищення економічної безпеки; Пропозиції щодо вдосконалення системи економічної безпеки України.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Визначення наукового керівника роботи	01.09.2025р.- 15.09.2025р.	
2.	Вибір теми роботи та її узгодження з науковим керівником	15.09.2025р.- 30.09.2025р.	
3.	Вивчення друкованих та електронних джерел, економічних реалій, методичних та наукових видань з теми роботи	01.10.2025р.- 31.10.2025р.	
4.	Складання попереднього плану роботи, узгодження його з науковим керівником	01.11.2025р.- 15.11.2025р.	
5.	Збір статистичної інформації на базовому підприємстві (установі, організації)	15.11.2025р.- 31.01.2026р.	
6.	Розробка теоретичного розділу	01.02.2026р.- 29.02.2026р.	
7.	Розробка аналітичного розділу	01.03.2026р.- 31.03.2026р.	
8.	Розробка проєктного розділу	01.04.2026р.- 30.04.2026р.	
9.	Розробка вступу, висновків, списку використаної літератури та додатків	01.05.2026р.- 15.05.2026р.	
10.	Редагування рукопису роботи та ознайомлення з ним наукового керівника	15.05.2026р.- 30.05.2026р.	
11.	Усунення зауважень наукового керівника та завершення роботи	01.06.2026р.- 08.06.2026р.	
12.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи в бібліотеку НУК для перевірки на унікальність	08.06.2026р.	
13.	Подання рукопису кваліфікаційної роботи на попередній захист	10.06.2026р.	
14.	Усунення зауважень кафедрального захисту та результатів перевірки на виявлення збігів/ідентичності/схожості роботи	10.06.2026р.- 15.06.2026р.	
15.	Розробка проєкту демонстраційного матеріалу та доповіді	15.06.2026р.- 20.06.2026р.	
16.	Подання роботи рецензенту та отримання рецензії	15.06.2026р.- 18.06.2026р.	
17.	Захист роботи перед АК	20.06.2026р.	

Студент

(підпис)

Ларцин Р.Р.

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

Вдовиченко Л.Ю.

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Ларцин Р.Р. Забезпечення економічної безпеки України в умовах глобальних викликів – кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр». – Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв, 2026.

В роботі досліджено теоретичні основи економічної безпеки держави, а саме: розглянуто поняття та сутність економічної безпеки держави, основні компоненти економічної безпеки, критерії та індикатори оцінки економічної безпеки.

За наслідками проведеного аналізу визначено чинники впливу на економічну безпеку України: внутрішні (корупція, тіньова економіка, дефіцит бюджету, відтік капіталу, боргове навантаження) та зовнішні (залежність від імпорту енергоресурсів, глобальні економічні кризи, санкції, воєнні ризики).

У зв'язку з чим запропоновано шляхи та механізми забезпечення економічної безпеки України в умовах сучасних глобальних викликів, впровадження яких в Україні дозволить: 1) інтегруватися у колективні безпекові та економічні структури Заходу; 2) здійснити диверсифікацію в критичних секторах – енергетика, транспорт, технології – з метою уникнення монопольної залежності; 3) розбудувати національні інституції та законодавство для протидії гібридним загрозам (фінансовим злочинам, кібератакам, дезінформації); 4) стимулювати внутрішню стійкість через підтримку бізнесу, інновацій, розвиток інфраструктури.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, макроекономічна безпека, зовнішньоекономічна безпека, енергетична безпека, корупція, тіньова економіка, глобальні економічні кризи, санкції, воєнні ризики.

THE SUMMARY

Lartsyn R.R. Ensuring Ukraine's economic security in the face of global challenges – qualifying work for obtaining the degree of higher education «bachelor». – Admiral Makarov National Shipbuilding University, Mykolaiv, 2026.

The thesis examines the theoretical foundations of state economic security, namely: the concept and essence of state economic security, the main components of economic security, as well as the criteria and indicators for its assessment.

Based on the findings of the conducted analysis, the factors influencing Ukraine's economic security have been identified: internal factors (corruption, shadow economy, budget deficit, capital flight, debt burden) and external factors (dependence on energy resource imports, global economic crises, sanctions, and military risks).

In this regard, pathways and mechanisms for ensuring Ukraine's economic security under current global challenges have been proposed, the implementation of which in Ukraine will make it possible to: 1) integrate into collective Western security and economic structures; 2) achieve diversification in critical sectors – energy, transport, and technology – in order to avoid monopolistic dependence; 3) develop national institutions and legislation to counter hybrid threats (financial crimes, cyberattacks, and disinformation); 4) stimulate domestic resilience through support for business, innovation, infrastructure development.

Keywords: economic security, national security, macroeconomic security, external economic security, energy security, corruption, shadow economy, global economic crises, sanctions, military risks.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	4
THE SUMMARY.....	5
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	
ДЕРЖАВИ.....	11
1.1. Поняття та сутність економічної безпеки держави.....	11
1.2. Основні компоненти економічної безпеки держави.....	16
1.3. Критерії та індикатори економічної безпеки держави: підходи до оцінювання.....	22
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	
2.1. Аналіз сучасного стану економічної безпеки України (на основі макроекономічних та статистичних показників).....	28
2.2. Вітчизняні загрози економічній безпеці внутрішнього характеру (корупція, тіньова економіка, дефіцит бюджету, відтік капіталу, боргове навантаження).....	35
2.3. Зовнішні загрози економічній безпеці України (залежність від імпорту енергоресурсів, глобальні економічні кризи, санкції, воєнні ризики).....	39
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ.....	
3.1. Державна політика у сфері економічної безпеки: нормативно-правове забезпечення та стратегічні документи.....	46
3.2. Імплементация міжнародного досвіду для підвищення економічної безпеки в Україні.....	49

3.3. Пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення системи економічної безпеки України.....	56
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	68
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні глобальні трансформації, нестабільність міжнародного фінансового ринку, збройна агресія проти України, енергетичні й логістичні кризи посилили важливість формування надійної системи економічної безпеки як однієї з ключових умов збереження державного суверенітету, сталого розвитку та соціально-економічної стабільності. В умовах багатовекторного тиску на національну економіку посилюється необхідність розробки та реалізації ефективної стратегії з протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам, адаптації до глобальних викликів і посилення інституційної спроможності держави.

Економічна безпека охоплює такі важливі сфери, як фінансова, інвестиційна, енергетична, інформаційна, виробнича, соціальна тощо. Особливої актуальності набуває інвестиційна безпека як запорука залучення капіталу, технологій та досвіду, необхідних для відбудови України в умовах війни та післявоєнного періоду. Проблематика економічної безпеки тісно пов'язана з міжнародною інвестиційною діяльністю, участю країни в глобальних ринках, конкурентоспроможністю, а також із забезпеченням макроекономічної стабільності та сталого зростання.

Тому проблеми формування, оцінки та забезпечення економічної безпеки України знаходять відображення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як: О. Богми, Т. Васильціва, В. Лагутіна, Т. Мельник, М. Спенса, Дж. Стігліца тощо. Проте, незважаючи на вагомий науковий доробок цих вчених, питання формування стратегії забезпечення економічної безпеки України в умовах глобальних викликів залишається недостатньо опрацьованим в теоретичному та прикладному аспектах.

Означене зумовило вибір теми, формулювання мети, постановку й вирішення основних завдань роботи.

Мета і завдання дослідження. *Мета роботи* полягає у дослідженні теоретичних основ економічної безпеки держави, аналізі сучасних глобальних загроз економічній безпеці України та формуванні практичних рекомендацій щодо її посилення з урахуванням кращих міжнародних практик.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- розглянути поняття та сутність економічної безпеки держави;
- дослідити основні компоненти економічної безпеки, включаючи фінансову, інвестиційну, енергетичну, інформаційну та інші;
- проаналізувати критерії та індикатори оцінки економічної безпеки;
- оцінити сучасний стан економічної безпеки України на основі макроекономічних показників;
- розкрити внутрішні загрози економічній безпеці (корупція, тіньова економіка, дефіцит бюджету тощо);
- вивчити зовнішні загрози економічній безпеці України (енергетична залежність, воєнні ризики, санкції тощо);
- розглянути державну політику України у сфері забезпечення економічної безпеки;
- дослідити імплементацію міжнародного досвіду в українську систему економічної безпеки;
- надати пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення системи економічної безпеки України.

Об’єктом дослідження є економічна безпека держави як елемент національної безпеки.

Предметом дослідження виступають загрози, чинники, інструменти, механізми та інституційні засади забезпечення економічної безпеки України в умовах глобальних викликів.

Методи дослідження. Методологічну основу кваліфікаційної бакалаврської роботи становлять сукупність загальнонаукових і спеціальних

методів пізнання: аналізу й синтезу, порівняння, статистичного узагальнення, графічного моделювання, а також структурно-функціональний та системний підходи.

Інформаційною базою дослідження є аналітичні публікації міжнародних економічних організацій, дані Державної служби статистики України, Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України, Національного банку України, Міністерства енергетики України, Світового банку, МВФ, а також наукові публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення державної економічної політики, інвестиційного клімату, боргової безпеки та регіонального розвитку. Окремі положення та пропозиції можуть бути застосовані під час підготовки стратегічних документів у сфері економічної безпеки, а також у науково-дослідницькій діяльності.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати кваліфікаційної бакалаврської роботи обговорювалися на Всеукраїнських науково-практичних конференціях молодих вчених і здобувачів вищої освіти «Актуальні аспекти науково-технічного і соціально-економічного розвитку України: погляд молоді» (м. Первомайськ 15 травня 2025р., 14 травня 2026 р.). За результатами дослідження опубліковано 2 тези доповіді загальним обсягом 6 сторінок.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури і додатків. Повний обсяг – 79 сторінок, з них основний текст – 53 сторінки. Робота містить 4 таблиці, 14 рисунків і 4 додатки. Список використаної літератури налічує 80 найменувань на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Поняття та сутність економічної безпеки держави

Економічна безпека є фундаментальною складовою національної безпеки і водночас її матеріальною основою. Українська правова наука визначає економічну безпеку як стан економіки, за якого забезпечується високе та стійке економічне зростання, ефективне задоволення потреб населення, контроль держави за використанням ресурсів і захист економічних інтересів на внутрішньому та міжнародному рівнях [1]. Економічна безпека охоплює всі елементи національної економіки – природні багатства, виробничі й невиробничі фонди, нерухомість, фінансові та людські ресурси – і водночас виступає гарантією суверенітету та самостійного розвитку держави [1].

Наукові праці наголошують, що економічна безпека є багатофакторним феноменом, який об'єднує економічні, правові та соціальні аспекти. Зокрема, дослідження Н.Г. Пігуль і Є.І. Пігуль показує, що термін описує «комплексну інтегральну категорію, яка характеризує національну економіку та відображає її здатність протидіяти глобалізаційним процесам, кризам і технологічним викликам» [2]. В іншій роботі О.В. Калініченко економічну безпеку визначає як «досягнення стану національної економіки, коли забезпечується економічний розвиток, ефективний контроль за використанням ресурсів та захист економічних інтересів як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях» [3]. До основних функціональних компонентів віднесено «економічну незалежність, стійкість та стабільність національної економіки, а також здатність до саморозвитку й прогресу» [3].

У контексті воєнних дій такі характеристики набувають критичного значення, адже війна спричинила руйнування інфраструктури, вимушене припинення виробництва на захоплених територіях, нестачу кваліфікованої

робочої сили та посилення макроекономічних дисбалансів [4]. З огляду на це економічна безпека розглядається не лише як економічне поняття, а й як інструмент забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та національної ідентичності держави [4].

Економічній безпеці належить визначальне місце у загальній системі національної безпеки.

Економічна безпека має складну внутрішню структуру, в якій можна виділити три її найважливіші елементи (рис. 1.1):

1. Економічна незалежність, яка не має абсолютного характеру тому, що міжнародний поділ праці робить національні економіки взаємозалежними одна від одної. У цих умовах економічна незалежність означає можливість контролю за національними ресурсами.

2. Стабільність та стійкість національної економіки, що передбачають захист власності у всіх її формах, створення надійних умов та гарантій для підприємницької активності, стримування факторів, здатних дестабілізувати ситуацію

3. Здатність до саморозвитку і прогресу, що особливо важливо в сучасному світі, що динамічно розвивається.

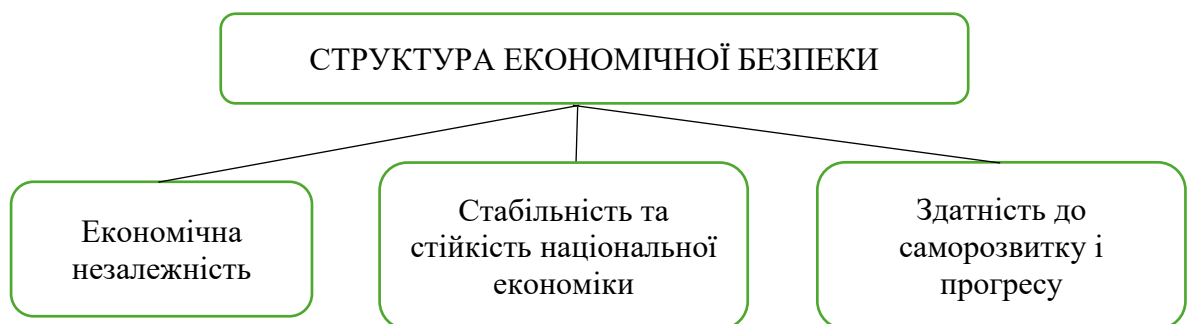

Рис. 1.1. Внутрішня структура економічної безпеки (розроблено автором)

Сутність економічної безпеки реалізується у системі критеріїв та показників. Критерій економічної безпеки – оцінка стану економіки з погляду найважливіших процесів, що відображають сутність економічної безпеки.

Критеріальна оцінка включає:

1. Ресурсний потенціал та можливості його розвитку.
2. Рівень ефективності використання ресурсів, капіталу та праці і його відповідність рівню використання у найбільш розвинених та передових країнах, а також рівню, при якому загрози внутрішнього та зовнішнього характеру зводяться до мінімуму.
3. Конкурентоспроможність економіки.
4. Цілісність територіального та економічного простору.
5. Суверенітет, незалежність та можливість протистояти зовнішнім загрозам.
6. Соціальну стабільність та умови запобігання і вирішення соціальних конфліктів.

Для того, щоб зрозуміти та оцінити поточну безпеку держави, необхідно знати фактори, що визначають рівень економічної безпеки держави. До таких чинників більшість дослідників відносять:

1. Концепцію національної безпеки: систему поглядів на забезпечення в країні безпеки особистості, суспільства та держави від усіх зовнішніх та внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, у тому числі у сфері економіки.
2. Національні інтереси держави у сфері економіки: об'єктивно значущі цілі та завдання, які держава ставить перед собою у сфері економіки.
3. Загрози економічній безпеці: сукупність умов та факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільству та державі, ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів.

Виділяють внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці країни. Основними внутрішніми загрозами слід вважати: скорочення обсягів виробництва у провідних галузях, розрив господарських зв'язків, монополізація економіки, великий внутрішній борг, високий рівень

зношеності основних фондів, зростання «тіньової» економіки тощо. До основних зовнішніх загроз відносяться: економічна залежність від імпорту, негативне зовнішньоторговельне сальдо, нераціональна структура експорту – надмірне вивезення сировинних ресурсів, нераціональне використання іноземних кредитів, неконтрольований відтік валютних ресурсів за кордон, розміщення їх у зарубіжних банках тощо.

4. Індикатори економічної безпеки та їх порогові значення.

У системі показників-індикаторів економічної безпеки виділяють: рівень та якість життя; темпи інфляції; норму безробіття; економічне зростання ВВП; дефіцит бюджету; державний борг, інтеграцію у світову економіку; золотовалютні резерви; діяльність «тіньової» економіки.

5. Правове забезпечення економічної безпеки.

Важливою рисою економічної безпеки є її правова та інституційна природа. Основні нормативні документи, що регулюють цю сферу в Україні, – Конституція України [5], Закони України «Про національну безпеку України» [6] та «Про Бюро економічної безпеки України» [7], Стратегія економічної безпеки України до 2025 року [8].

У статті 17 Конституції України зазначено, що «захист суверенітету та територіальної цілісності, а також забезпечення економічної безпеки є найважливішими функціями держави» [5].

Закон України «Про національну безпеку України» відповідно до Конституції України визначає «основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз та сприятимуть утвердженню української національної та громадянської ідентичності» [6], а Стратегія економічної безпеки – пріоритети державної політики та механізми захисту економічних інтересів, а також передбачає створення ефективної системи управління ризиками [8].

В Україні нормативно визначено категорію «національна стійкість». Це «здатність держави і суспільства ефективно протистояти загрозам будь-якого походження і характеру, адаптуватися до змін безпекового середовища, підтримувати стале функціонування, швидко відновлюватися до бажаної рівноваги після кризових ситуацій» [9].

Рівні забезпечення економічної безпеки в Україні представлено на рис. 1.2.

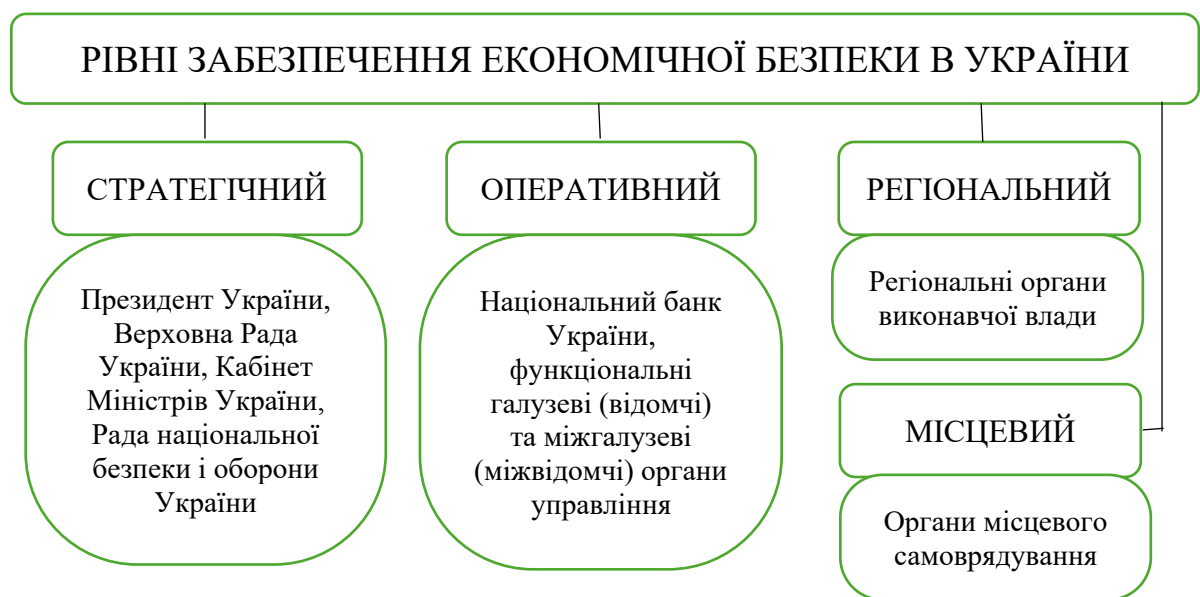

Рис. 1.2. Розподіл забезпечення економічної безпеки в Україні за рівнями та суб'єктами (розроблено автором)

Завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки нашої держави, покладено на центральний орган виконавчої влади – Бюро економічної безпеки України [7].

Отже, економічна безпека – це здатність економіки забезпечувати ефективне задоволення суспільних потреб на національному та міжнародному рівнях. При цьому сучасні підходи до визначення економічної безпеки враховують не лише макроекономічні показники, а й якість правового середовища, рівень корупції, ефективність державних інститутів та довіру

суспільства. За даними дослідження Міжнародного інституту свободи (ILI), економічна безпека описується як стан організацій, інститутів держави та суспільства, який гарантує людині якісне правове, економічне, фінансове та соціальне середовище для реалізації прав і свобод [10]. Розуміння економічної безпеки стає людиноцентричним, що відповідає концепції сталого розвитку та європейської інтеграції, закладеній у Стратегії до 2025 року.

1.2. Основні компоненти економічної безпеки держави

Економічна безпека держави має складну структуру, що складається з низки взаємопов'язаних підсистем. О. Олійничук пропонує виділяти «макроекономічну, зовнішньоекономічну, енергетичну, фінансову, продовольчу, інвестиційну, виробничу й інноваційну складові системи економічної безпеки» [11]. Вчені підкреслюють, що саме на ці підсистеми спрямовані основні загрози, передбачені чинним законодавством, тому їх аналіз дає можливість оцінити вразливість національної економіки [11]. Дослідження також пропонують розглядати економічну безпеку на трьох рівнях: «мікро (окремі господарські суб'єкти), мезо (галузі та регіони) та макро (державу), оскільки ефективність економічної безпеки держави залежить від стану безпеки на нижчих рівнях» [11].

Нормативно-правова база України закріплює розширений перелік підсистем. В «Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (Наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29.10.2013р. №1277) виділено виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну та фінансову безпеку [12].

Усі ці складові тісно взаємопов'язані й повинні перебувати у збалансованому стані, достатньому для належної стійкості економічної системи до внутрішніх і зовнішніх чинників впливу.

Систематизуємо основні компоненти економічної безпеки держави (рис. 1.3).

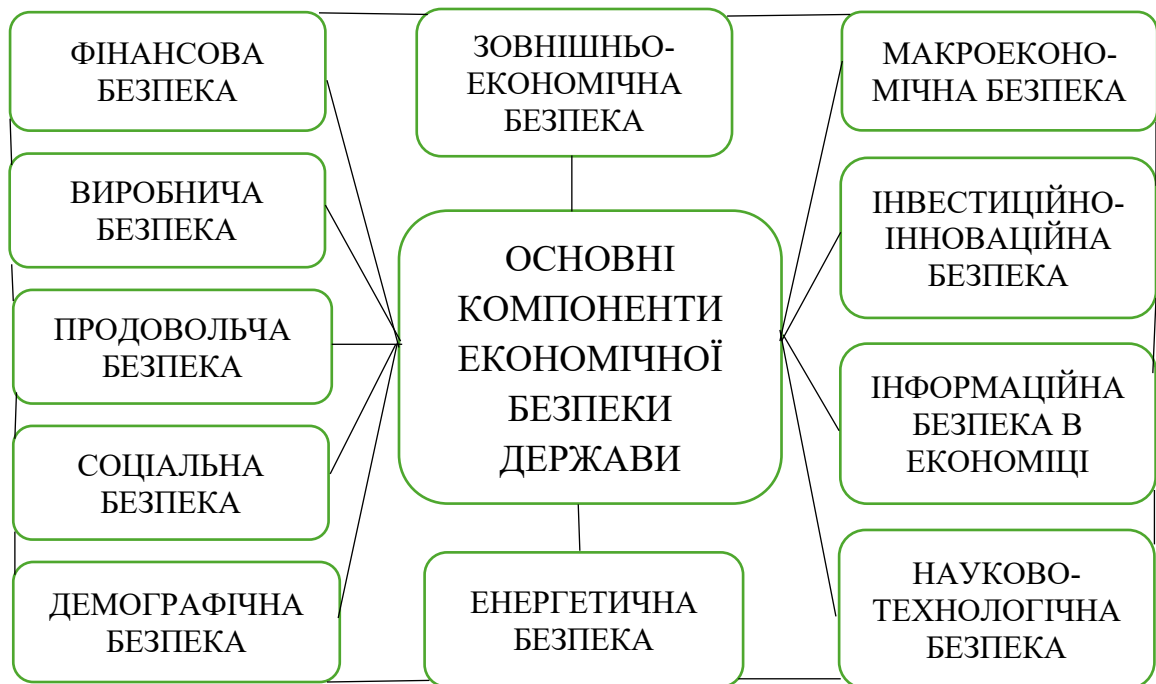

Рис. 1.3. Компоненти економічної безпеки держави (розроблено автором)

Фінансова безпека – «стан фінансової системи, за якого забезпечено захист економічних інтересів держави на макрорівні та стійкість фінансової діяльності суб'єктів господарювання на мікрорівні. Фінансова безпека означає збалансованість державних фінансів, керованість державним боргом, стабільність банківської системи, низький рівень інфляції та дефіциту бюджету. Вона гарантує спроможність держави своєчасно виконувати фінансові зобов'язання і протидіяти фінансовим кризам» [11]. Дж. Стігліц у своїх класичних працях досліджував ринкову рівновагу в умовах нерівномірного розподілу інформації на прикладі ринків страхування та капіталу. Він довів, що інформаційна асиметрія здатна суттєво деформувати економічні відносини, викривляти конкурентні механізми ринкового регулювання та спричиняти неефективний розподіл фінансових ресурсів. Це створює додаткові ризики для фінансових установ та потребує активного інституційного втручання держави для підвищення прозорості ринку.

Зовнішньоекономічна безпека – «здатність національної економіки інтегруватися у світове господарство на оптимальних умовах, уникати критичної залежності від зовнішніх ринків і забезпечувати вигідну участь у міжнародному поділі праці. Ця складова передбачає диверсифікацію експорту й імпорту, підтримання позитивного торговельного та платіжного балансу, захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції та шоків зовнішнього середовища (наприклад, коливань цін на світових ринках). Високий рівень зовнішньоекономічної безпеки дозволяє мінімізувати ризики, пов'язані із глобальними економічними процесами і санкційним тиском» [11].

Макроекономічна безпека – «збалансованість основних макроекономічних пропорцій та процесів відтворення в економіці. Вона означає стабільне зростання ВВП, повну зайнятість трудових ресурсів, помірну інфляцію, стійкість національної валюти та рівновагу між сукупним попитом і пропозицією. Макроекономічна безпека характеризується відсутністю глибоких дисбалансів (бюджетних, боргових, структурних), які могли б спровокувати кризові явища. Забезпечення макроекономічної стабільності створює базис для реалізації решти складових економічної безпеки» [11].

Інвестиційна та інноваційна безпека – «захищеність інвестиційної сфери держави, яка визначає можливість країни залучати, ефективно розміщувати та використовувати як внутрішні, так і зовнішні інвестиції та кредити для розвитку економіки. Інвестиційна безпека передбачає сприятливий інвестиційний клімат, наявність необхідної законодавчої бази та гарантій захисту прав інвесторів, а також диверсифікацію джерел капіталовкладень. Особлива увага приділяється міжнародному інвестиційному аспекту: держава повинна бути здатна залучати прямі іноземні інвестиції без загроз економічному суверенітету (наприклад, недопущення монопольного контролю стратегічних галузей іноземним капіталом) та водночас ефективно використовувати іноземні інвестиції для інноваційного розвитку.

Інвестиційно-інноваційна безпека також охоплює спроможність економіки генерувати і впроваджувати технологічні інновації, щоб підтримувати конкурентоспроможність. В цілому, висока інвестиційна безпека означає стабільний притік інвестиційних ресурсів та мінімізацію ризиків втрати капіталу, що є ключовим фактором сталого економічного зростання в міжнародному контексті» [11].

Інформаційна безпека (в економічній сфері) – «наявність умов і правил поводження з інформаційними ресурсами, що гарантують захист інформаційного простору держави та сприяють економічній безпеці. Ідеться, зокрема, про захист критичної економічної інформації (дані про фінансовий стан, технології, комерційні таємниці) від несанкціонованого доступу або викрадення, кібербезпеку фінансово-банківської інфраструктури, а також про інформаційно-аналітичне забезпечення управління економікою. В сучасних умовах інформаційна складова набуває особливого значення через зростання кіберзагроз та інформаційних впливів на економічні процеси. Забезпечення інформаційної безпеки економіки дозволяє уникнути втрат від кібератак, економічного шпигунства та маніпуляцій інформацією на фінансових ринках» [11].

Науково-технологічна безпека – «стан науково-технічного потенціалу країни, за якого наука і технології достатньо розвинені для задоволення потреб економіки та підтримки її конкурентоспроможності. Ця складова означає здатність держави генерувати нові знання, розробляти власні технології і критично важливі інновації, а також зберігати технологічну незалежність (щоб критично важливі галузі не залежали повністю від імпорту технологій). Науково-технологічна безпека включає розвиток освіти, дослідницької бази, інноваційної діяльності підприємств та захист інтелектуальної власності. Її високий рівень забезпечує економіці можливість швидко адаптуватися до технологічних змін та впроваджувати проривні технології, зберігаючи національну конкурентну перевагу» [11].

Енергетична безпека – «забезпеченість національної економіки енергоресурсами в стабільних обсягах та за прийнятними цінами, а також захищеність енергетичної інфраструктури. Енергетична складова передбачає надійність постачання основних видів енергоносіїв для внутрішнього споживання, диверсифікацію джерел імпорту енергії, розвиток власного видобутку енергоносіїв і використання альтернативних джерел енергії. Високий рівень енергетичної безпеки означає мінімальну залежність від критичного імпорту (наприклад, мінімізація залежності від одного постачальника газу чи нафти), стійкість до різких змін світових цін на енергоносії та спроможність енергосистеми витримувати пікові навантаження чи можливі диверсії» [11]. Для України енергетична безпека є надзвичайно актуальною з огляду на значну імпортозалежність у минулому та геополітичні ризики в сфері енергопостачання.

Демографічна безпека – «стабільність демографічних процесів, що проявляється у стабілізації чисельності населення та формуванні передумов для його поступового зростання. Демографічна складова характеризує здатність країни відтворювати трудові ресурси і людський капітал. Ознаками належного рівня демографічної безпеки є позитивні тенденції народжуваності (або щонайменше зупинення депопуляції), зниження смертності та збільшення тривалості життя, відсутність масової еміграції працездатного населення, збалансованість міграційних процесів» [11]. В Україні останніми роками демографічна ситуація є проблемною (скорочення населення, старіння нації, міграція), тому демографічна складова залишається «слабкою ланкою» економічної безпеки.

Соціальна безпека – це стан гарантованої правової та інституційної захищеності життєво важливих соціально-економічних інтересів особи та суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз. У більш конкретному вигляді вона означає ефективне виконання соціальними інститутами своїх функцій із задоволення потреб населення, гарантуючи гідний і якісний рівень життя

незалежно від віку, статі чи рівня доходів. Соціальна складова економічної безпеки передбачає стабільність на ринку праці, справедливий розподіл благ, надійний соціальний захист вразливих верств населення, а також забезпечення вільного доступу до якісних суспільних послуг (медицини, освіти, базової інфраструктури). В умовах воєнного стану соціальна безпека України набула критичного значення через появу нових масштабних викликів: вимушеної міграції мільйонів громадян, зростання рівня безробіття, зниження реальних доходів та колосального збільшення навантаження на бюджетні фонди соціального забезпечення. Високий рівень розвитку продуктивних сил та ефективна політика зайнятості є ключовими для зняття соціальної напруги та підтримки національної стійкості держави..

Продовольча безпека є життєво важливою складовою, яка безпосередньо впливає на збереження людського потенціалу країни. Вона полягає у здатності держави гарантувати фізичну та економічну доступність продуктів харчування для всього населення в обсягах, достатніх для здорового життя.

Виробнича безпека – стан виробничої сфери країни, за якого забезпечується максимально ефективно використання наявних виробничих потужностей, їх постійна модернізація, розширене відтворення та безупинне зростання рівня інноваційності. Ця складова гарантує здатність національної економіки випускати конкурентоспроможну продукцію в обсягах, достатніх для задоволення внутрішніх потреб (формування незалежності через імпортозаміщення у критичних галузях) та розвитку експортного потенціалу. Виробнича безпека також включає фізичний захист промислового комплексу від деградації, збереження цілісності технологічних циклів та утримання висококваліфікованих інженерно-технічних кадрів. Сьогодні для України забезпечення виробничої безпеки є одним із найскладніших завдань через безпрецедентні руйнування промислових активів, розрив традиційних логістичних ланцюгів та дефіцит електроенергії.

Отже, ключовим є збалансований розвиток кожної із представлених на рис. 1.3 та деталізованих нами компонент економічної безпеки держави: слабкість хоча б однієї складової може негативно позначитися на інших і на економічній безпеці в цілому. Наприклад, енергетична залежність породжує загрози фінансовій стабільності (через цінові шоки), демографічні проблеми зменшують інвестиційну привабливість та трудовий потенціал, а недостатність фінансових ресурсів унеможливорює інноваційний розвиток. Тому держава повинна здійснювати комплексну політику економічної безпеки, приділяючи увагу всім основним складовим.

1.3. Критерії та індикатори економічної безпеки держави: підходи до оцінювання

Для кількісного оцінювання рівня економічної безпеки держави застосовуються спеціальні критерії та індикаторні показники, що дозволяють виміряти стан кожної складової та виявити потенційні загрози. Під критеріями економічної безпеки зазвичай розуміють граничні (порогові) значення ключових соціально-економічних показників, перевищення або погіршення яких сигналізує про виникнення небезпечних тенденцій для економіки. Індикатори економічної безпеки – це конкретні показники (макроекономічні, фінансові, соціальні тощо), що характеризують різні аспекти економічної безпеки і порівнюються з визначеними критеріальними рівнями.

В Україні до 11.08.2025р. діяли офіційні методичні підходи з оцінки економічної безпеки. Зокрема, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України було затверджено Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (Наказ Мінекономрозвитку від 29.10.2013р. №1277), який втратив чинність [12]. Ці рекомендації встановлювали систему основних індикаторів за кожною складовою економічної безпеки та визначали порогові значення для цих індикаторів.

Індикатори охоплювали, зокрема: темпи зростання ВВП, рівень інфляції, дефіцит державного бюджету та державний борг (для фінансової і макроекономічної безпеки); обсяги експорту та імпорту, сальдо торговельного балансу (зовнішньоекономічна безпека); обсяги інвестицій в основний капітал, частку інноваційно активних підприємств (інвестиційно-інноваційна безпека); частку імпортованих енергоносіїв, запаси паливно-енергетичних ресурсів (енергетична безпека); рівень забезпеченості основними продуктами харчування, частку імпортного продовольства (продовольча безпека); показники народжуваності, смертності, міграції (демографічна безпека) тощо [6]. Для кожного такого показника були визначені граничні значення (нормативи безпеки) – наприклад, частка дефіциту бюджету у ВВП не повинна перевищувати певний відсоток, державний борг – певного рівня від ВВП, темпи інфляції – встановленого порогу і т.д. Досягнення чи перевищення порогу вказувало на проблемну зону, що потребує уваги.

На основі системи індикаторів здійснювався розрахунок узагальнених показників рівня економічної безпеки. Методика 2013р. [12] передбачала обчислення інтегрального індексу економічної безпеки шляхом агрегування субіндексів по основних складових. Для цього використовувалися вагові коефіцієнти, які відображали вагомість кожної складової у загальному рівні безпеки [13]. Кінцевий інтегральний показник виражався у відсотках від теоретично оптимального рівня. Таким чином, критерії економічної безпеки виступали своєрідними сигналами: якщо фактичні значення індикаторів виходять за безпечні межі, це свідчить про посилення загроз для економічної стабільності.

За результатами офіційних оцінок, протягом 2010-2024рр. рівень економічної безпеки України за інтегральним індексом коливався в межах лише 42-49%, що відповідало небезпечному низькому рівню економічної безпеки (рис. 1.4) [2]. Іншими словами, економіка функціонувала менш ніж наполовину від потенційно безпечного рівня, що свідчить про наявність

серйозних диспропорцій і загроз, спричинених не тільки повномасштабним вторгненням РФ у 2022р. та наслідками російсько-української війни. Згідно з аналізом підкомпонентів, у зазначений довоєнний період практично за всіма субіндексами спостерігалось погіршення до критичних значень (особливо у 2014-2015рр. внаслідок економічної кризи та геополітичних потрясінь).

Рис. 1.4. Динаміка інтегрального показника рівня економічної безпеки України за 2010-2024рр., % (складено автором на основі [2])

Починаючи з 2016р. ситуація почала поступово поліпшуватися: до 2021р. за більшістю складових економічної безпеки були відзначені позитивні зрушення, і небезпечному рівню все ще відповідала лише демографічна складова [13]. Це означає, що Україна змогла до початку повномасштабної російсько-української війни 2022р. дещо зміцнити фінансову, макроекономічну, зовнішньоекономічну та інші компоненти безпеки. Однак демографічні показники (скорочення населення, старіння) залишалися та залишаються особливо у воєнний період критичними, що підтверджує

міжвзаємозв'язок складових: соціально-демографічні проблеми становлять загрозу для довгострокового економічного розвитку.

Наразі в Україні затверджено нові Методичні рекомендації, які мають рекомендаційний характер та не є обов'язковими [12].

Індекс економічної безпеки розраховується й Міжнародним інститутом свободи (ILI), дані за 2025р. подано на рис. 1.5.

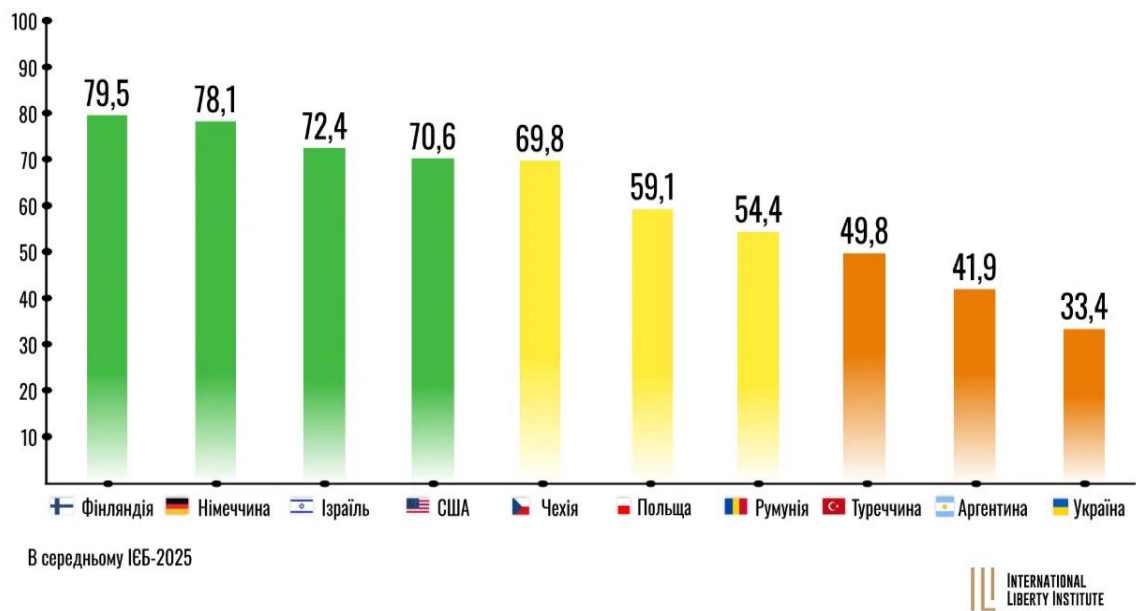

Рис. 1.5. Результати Індексу економічної безпеки 2025 [14]

У світі «моніторинг зростаючої кількості викликів і загроз проводиться на систематичній основі протягом двох останніх десятиліть експертами Всесвітнього економічного форуму» [15], згідно з останніми результатами якого у короткостроковому періоді для України найбільш небезпечні ризики економічній безпеці безпосередньо пов'язані з широкомасштабними війсьними діями й атаками на критичну інфраструктуру.

Основні тенденції стану економічної безпеки України за 2010-2026рр. зазначено у табл. 1.1 та додатку А.

Таблиця 1.1

Основні тенденції стану економічної безпеки України за 2010-2026рр.
(розроблено автором)

Роки	Характеристика стану економічної безпеки України
2010-2013	Відносна стабілізація, але з накопиченням внутрішніх структурних диспропорцій
2014-2015	Різке падіння інтегрального показника через анексію Криму, початок бойових дій на сході та девальвацію гривні.
2016-2021	Повільне відновлення, спроби стабілізації фінансового та зовнішньоекономічного секторів, проте показники залишалися в «зоні небезпеки».
2022-до теперішнього часу	Критичний рівень безпеки. Ключові загрози: руйнування інфраструктури, блокада експорту, бюджетний дефіцит та демографічна криза.

Отже, сучасні підходи до оцінювання економічної безпеки передбачають регулярний моніторинг зазначених індикаторів та оперативне реагування на відхилення від нормативів. В 2021р. Рада національної безпеки і оборони України затвердила Стратегію економічної безпеки України на період до 2025р. [8], яка передбачає створення системи постійного моніторингу економічної стійкості та щорічну оцінку стану економічної безпеки держави. Це означає, що Уряд приділяє увагу удосконаленню критеріїв і методик оцінки, щоб своєчасно виявляти нові загрози (як-от виклики, пов'язані з глобальною пандемією COVID-19 чи воєнними ризиками) та коригувати політику. Зазначена Стратегія визначає цільові орієнтири за ключовими показниками безпеки і механізми зміцнення слабких місць. Наприклад, в енергетичній сфері – збільшення частки власного видобутку і

резервів палива, у фінансовій – зниження боргового навантаження, в інвестиційній – зростання частки високотехнологічних інвестицій тощо.

Окрім внутрішніх методик, оцінку економічної безпеки доповнюють міжнародні індекси та рейтинги, що відображають конкурентоспроможність і стійкість економіки. Серед них можна назвати Global Competitiveness Index, Index of Economic Freedom, World Governance Indicators тощо. Хоча ці індекси не є прямими вимірниками економічної безпеки, їх складові (ефективність інститутів, рівень корупції, стан бізнес-середовища, якість інфраструктури та освіти) тісно корелюють зі здатністю економіки протистояти загрозам. Так, низькі позиції в міжнародних рейтингах можуть сигналізувати про внутрішні проблеми, які знижують економічну безпеку (наприклад, високий рівень корупції підточує фінансову стабільність, а поганий інвестиційний клімат – гальмує розвиток і підсилює залежність від зовнішніх кредиторів). Тому для комплексного аналізу органи публічного управління використовують як національні критерії, так і порівняльні міжнародні показники.

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА СТАНУ ТА ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз сучасного стану економічної безпеки України (на основі макроекономічних та статистичних показників)

Фундаментальною основою національної стійкості будь-якої держави є її економічна безпека, стан якої в сучасних умовах визначається здатністю макроекономічної системи абсорбувати безпрецедентні зовнішні шоки, зберігати керованість фінансового сектору та забезпечувати ресурсами критичні потреби суспільства в умовах перманентних криз.

Аналіз макроекономічної динаміки останніх років свідчить про те, що економіка України функціонує в умовах надвисокої невизначеності, де традиційні ринкові механізми суттєво деформовані факторами як невоєнного, так і воєнного характеру.

Після катастрофічного обвалу економіки у 2022р., коли реальний ВВП скоротився на 29,1% внаслідок руйнування промислової та транспортної інфраструктури, окупації значних територій, зупинки ключових підприємств та розриву логістичних ланцюгів [16], українська економіка продемонструвала певні ознаки адаптивності та резильєнтності. У 2023р. було зафіксовано відновлювальне зростання на рівні 5,5% [17, 18], зростання реального ВВП за підсумками 2024р. становило лише 2,9% [19], попри високі темпи у першому кварталі, які сягали 6,5% [20]. У 2025р. темпи росту уповільнилися до 1,8%-2,2% [16]. На прогнозний 2026р. оцінки органів публічного управління та Національного банку України (НБУ) дещо розходяться. НБУ у своєму січневому звіті 2026р. очікував зростання на 1,8% [21], проте у квітні 2026р. знизив цей прогноз до 1,3% через тривалі енергетичні дефіцити та високі безпекові ризики [22]. Натомість у Законі України «Про державний бюджет на

2026 рік» закладено оптимістичніший показник зростання реального ВВП на рівні 2,4% із номінальним обсягом 10,3 трлн грн [23].

Аналогічні коригування відбулися й у прогнозах споживчої інфляції. Наприкінці 2025р. інфляція перебувала на рівні 8,0% [24], а НБУ прогнозував її помірне зниження до 7,5% наприкінці 2026р. [24]. Однак через зростання витрат виробників та низьку базу порівняння квітневий прогноз 2026р. НБУ передбачає прискорення інфляції до 9,4% наприкінці 2026р. [25], тоді як урядовий бюджетний показник середньорічної інфляції становить 10,4% [12]. Стабілізація цін та повернення до цільового рівня у 5% очікується не раніше середини 2028р. [23, 26].

У фіскальній сфері спостерігається критична концентрація дисбалансів. Консолідовані витрати України у 2025р. досягли безпрецедентного рекорду: 75% ВВП порівняно з 71,7% у 2024р. [27]. При цьому невоєнні витрати органів публічного управління у період 2022-2025рр. становили в середньому 42% ВВП [69]. Витрати на сектор безпеки та оборони зросли з 3,0 до 3,9 трлн грн у 2025р., що склало 44% ВВП [27]. У 2026р. на цей сектор планується спрямувати 2,8 трлн грн (27,2% ВВП) [26]. Такий обсяг видатків зумовив дефіцит зведеного бюджету 2025р. на рівні 1,661 трлн грн (18,7%-18,8% ВВП) [13]. Головним джерелом покриття дефіциту залишається міжнародна допомога, обсяг якої у 2026р. прогнозується на рівні понад 53 млрд дол. США [25], що також дозволяє підтримувати високий рівень міжнародних резервів до 65 млрд дол. США на кінець 2026р. та 72,9 млрд дол. США у 2027р. [24].

Стрімке накопичення державного боргу є одним із ключових фінансових викликів. Станом на 1 січня 2026р. державний борг перевищив 9 трлн грн (213 млрд дол. США), перетнувши психологічну межу у 100% ВВП та зафіксувавшись на рівні 101,5% ВВП [27].

Незважаючи на зростання запозичень, структура державного боргу залишається порівняно стабільною: 66% становлять пільгові кредити від міжнародних фінансових організацій та урядів-партнерів, 22% – внутрішні

цінні папери (ОВДП), а гарантований державою борг скоротився до 3% [28]. Проте обслуговування державного боргу вимагає значних ресурсів: у 2026р. на ці цілі передбачено 513,1 млрд грн, що на 17,7% більше, ніж у 2025р. [27]. Для стримування фундаментального тиску НБУ знизив облікову ставку з 15,5% до 15% у січні 2026р. та планує утримувати її на цьому рівні протягом усього 2026р. [29].

Оцінка ризиків та загроз економічній безпеці, здійснена Національним інститутом стратегічних досліджень у межах Третьої хвилі експертного опитування (2024р.), свідчить про наявність певних стабілізаційних процесів при збереженні довгострокових системних деформацій. Оцінювання здійснювалося за шкалою від 1 (вкрай нерезультативний захист) до 5 (лідер результативності) [30].

Найбільш вагомими загрозами залишаються ті, що безпосередньо впливають на виробничий та людський потенціал держави. Загроза зменшення трудового потенціалу оцінюється експертами стабільно високим балом 4/4 (висока ймовірність та значний вплив), як за даними 2024р., так і на перспективу до 2027р. [30]. Цей тренд зумовлений глибокими демографічними деформаціями: інтенсивними міграційними процесами, значною часткою внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та прямими втратами цивільного населення внаслідок бойових дій [30].

Масштаби кадрового голоду підкреслюються тим, що кількість іноземних трудових мігрантів в Україні, яка наприкінці 2021р. становила близько 300 тис. осіб, скоротилася у 2025р. до 9,5 тис. дозволів на роботу, тобто більше ніж у 30 разів [31]. Це поглиблює структурні диспропорції на ринку праці та унеможлиблює швидке відновлення багатьох галузей.

Інвестиційна діяльність також зазнає суттєвих обмежень. Протягом останнього десятиліття Україна пережила вкрай мінливу динаміку припливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Як видно з рис. 2.1, обсяги ПІІ були нестабільними, піддаючись впливу як внутрішніх криз, так і зовнішніх шоків.

Рис. 2.1. Динаміка надходжень ПІІ в та з України за період 2010-2025рр.

[32, 33]

На початку 2010рр. спостерігався інвестиційний бум: ще до геополітичної кризи Україна приваблювала значні обсяги іноземного капіталу. Піковим став 2012р., коли чистий приплив ПІІ сягнув рекордних 8,4 млрд дол. США [32]. Цьому сприяли великі приватизаційні угоди та активні вкладення транснаціональних корпорацій в українську економіку. Для порівняння, у 2010-2011рр. чисті надходження теж були значними (6-7 млрд дол. США щорічно), що відображало загальний оптимізм інвесторів того періоду.

Ситуація докорінно змінилася після початку військово-політичної кризи 2014р. Анексія Криму та збройний конфлікт на сході країни призвели до різкого відпливу капіталу і втрати довіри з боку інвесторів. У 2014р. приплив ПІІ практично зупинився – чисте надходження становило лише близько 0,4 млрд дол. США (проти кількох млрд у попередні роки) [34]. Більше того, значна частина інвесторів вивела капітали: було зафіксовано від’ємну динаміку ПІІ, тобто чистий відтік у -4 млрд дол. США (динаміка розрахована

відносно 2013р.) [34]. Такий колапс інвестиційної активності безпрецедентний за останні десятиліття. У 2015р. продовжився відтік капіталу – чистий баланс ПІІ був негативним ($\approx -0,9$ млрд дол. США). Це означало, що обсяги виведених іноземними інвесторами коштів перевищили обсяги нових вкладень, що є тривожним сигналом втечі капіталу [34].

Починаючи з 2016р. ситуація дещо стабілізувалася. Завдяки відносній макроекономічній стабілізації та поступовому відновленню довіри, у 2016р. Україна знову отримала суттєвий приплив ПІІ (приблизно $+4,3$ млрд дол. США) [33]. Це було певним «відскоком» після провалу 2014-2015рр., сигналізуючи про повернення інтересу інвесторів на тлі реалізації перших економічних реформ. У 2016-2018рр. спостерігалось поступове відновлення інвестиційної активності: щорічні надходження ПІІ складали 2-2,5 млрд дол. США, що хоч і менше докризових рівнів, але свідчило про стабілізацію [34]. В цей період значна частина вкладень була спрямована у рекапіталізацію банківського сектора та окремі промислові проекти. Таким чином, друга половина 2010рр. характеризувалася помірним оптимізмом інвесторів, хоча загальні обсяги вкладень залишалися скромними порівняно з потенціалом країни.

Наступний шок припав на 2020р., коли глобальна пандемія COVID-19 зумовила нове падіння інвестицій. В умовах світової економічної кризи та локдаунів Україна знову зазнала впливу капіталу: чистий приплив ПІІ у 2020р. був від'ємним (близько $-0,87$ млрд дол. США) [35]. За даними НБУ, це був найгірший показник за останнє десятиріччя, обумовлений як глобальним спадом ділової активності, так і внутрішніми проблемами. В 2020р. обсяг нових інвестицій різко впав, багато іноземних компаній призупинили проекти або реінвестували мінімум прибутків [34].

Кульмінацією волатильності інвестиційного циклу став 2022р., коли повномасштабна військова агресія Росії призвела до драматичного падіння інвестиційної активності. Воєнні дії, руйнування інфраструктури та надвисокі

ризика відштовхнули переважну більшість потенційних інвесторів. У 2022р. було зафіксовано майже повне припинення нового інвестування: чистий приплив ПІІ оцінювався лише в ~1,1-1,2 млрд дол. США [34, 35]. Для економіки, що втратила понад 29% ВВП за рік війни [36], такий обсяг інвестицій є мізерним. Фактично, продовжували працювати лише раніше започатковані проєкти, а нові вкладення були відкладені доти, доки ситуація не стабілізується [37]. Інвестиційна привабливість України, яка й до того була невисокою, різко погіршилася на тлі війни. Це суттєво ускладнило економічну ситуацію, адже інвестиції – ключовий чинник відновлення країни [37].

Попри всі негативні обставини, наприкінці 2022р. почали з’являтися перші ознаки обережного повернення інтересу інвесторів, пов’язані з очікуваннями майбутньої повоєнної відбудови. Вже 2023р. приплив ПІІ дещо зріс – до приблизно 4,5 млрд дол. США, що хоч і не перевищує показників довоєнного часу, але майже вчетверо більше за рівень 2022р. Це свідчить про пристосування бізнесу до умов війни та запуск окремих інвестиційних проєктів, спрямованих на відбудову та модернізацію інфраструктури [38]. У 2023р. в Україні фіксувалося відкриття нових виробництв у західних регіонах, релокація бізнесів всередині країни, а також інвестиції з боку міжнародних фінансових організацій на підтримку критичних секторів (енергетика, транспорт). Ці тенденції відобразили відносну адаптацію економіки до умов затяжного конфлікту.

За підсумками 2024р. динаміка ПІІ залишалася стриманою. За даними НБУ, притік ПІІ в 2024р. склав близько 3,33 млрд дол. США, що на 25% менше, ніж у 2023р. [36]. Зниження пов’язано із тим, що НБУ послабив валютні обмеження на виведення капіталу – з другої половини 2023р. було дозволено більший переказ дивідендів та інших доходів за кордон. У результаті іноземні компанії змогли «repatriювати» частину зароблених коштів, тоді як раніше ці кошти вимушено реінвестувалися всередині країни. Структура ПІІ за 2024р. показова: близько 72% припливу склало

реінвестування прибутків існуючих підприємств ($\approx 2,38$ млрд дол. США), тоді як вкладення нового акціонерного капіталу та боргових інструментів були обмеженими. Це підтверджує, що іноземний бізнес, який уже присутній в Україні, у певній мірі продовжує працювати і навіть розвиватися, але залучення нових великих інвесторів поки гальмується високими ризиками.

У 2025р. знижено обсяги ПІІ в Україну до 1,25 млрд дол. США, що є значним спадом порівняно з попередніми роками [36]. Основною причиною є продовження війни, що створює значні ризики для інвесторів. Водночас, у Верховній Раді України зареєстровано законопроект про скринінг ПІІ, який передбачає механізми перевірки інвестицій у стратегічні сектори, що може вплинути на майбутні потоки капіталу.

Найбільш небезпечні ризики економічній безпеці України у 2025-2026рр. та на майбутні періоди в умовах воєнного стану представлено на рис. 2.2.

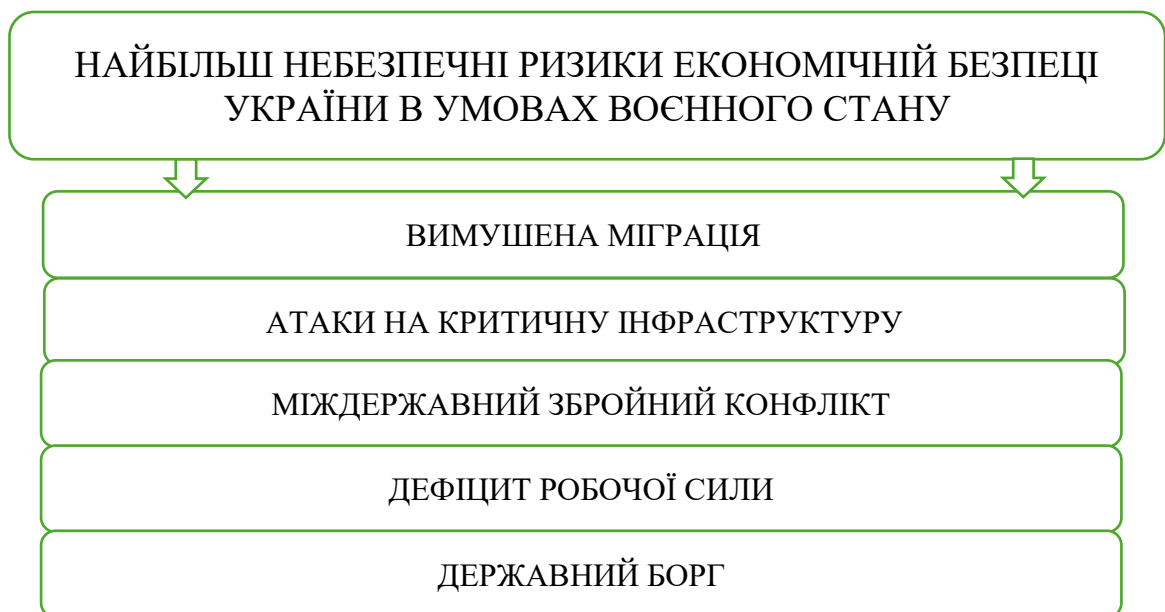

Рис. 2.2. Найбільш небезпечні ризики в економічній безпеці України в умовах воєнного стану (складено автором на основі [36])

Підсумовуючи, слід зазначити, що динаміка ПІІ в Україні протягом 2010-2025рр. демонструє циклічність, зумовлену як внутрішніми факторами

(політична стабільність, реформи, війна), так і зовнішніми (глобальні кризи, кон'юнктура ринків). Україна пережила різкі підйоми (2010-2012рр., 2021р.) та спади (2014-2015рр., 2020-2022рр.) інвестиційної активності. На кінець аналізованого періоду обсяги інвестицій поки далекі від потрібних для сталого розвитку рівнів.

Війна залишається головною перешкодою для припливу капіталу, однак по мірі наближення миру і початку масштабної відбудови можна очікувати нову інвестиційну хвилю. За оцінками експертів, відбудова України після війни може стати «найбільшою можливістю для успішних приватних інвестицій» у Європі, спричинивши глобальну хвилю вкладень [36]. Це підкріплюється безпрецедентною підтримкою України з боку міжнародних партнерів (ЄС, G7), яка створює передумови для залучення іноземного бізнесу до повоєнних проєктів. Отже, середньостроковий прогноз для ПІІ обережно оптимістичний за умови настання миру та реалізації реформ.

2.2. Вітчизняні загрози економічній безпеці внутрішнього характеру (корупція, тіньова економіка, дефіцит бюджету, відтік капіталу, боргове навантаження)

Вітчизняні загрози економічній безпеці внутрішнього характеру представлено у додатку Б. Далі деталізуємо їх.

В Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index CPI) Україна за 2024р. отримала 35 балів зі 100 можливих [39]. Таким чином, після відчутного приросту на 3 бали у 2023р. вже у 2024р. Україна дещо втратила позиції в антикорупційній боротьбі. У 2025р. Україна покращила свої показники в Індексі сприйняття корупції, додавши +1 бал. Тепер Україна, за даними Transparency International Ukraine, має 36 балів і посіла 104 місце серед 182 держав [40]. Основними ж драйверами змін залишаються реформи, спрямовані на євроінтеграцію і виконання міжнародних зобов'язань. Це

свідчить про певний поступ у антикорупційній боротьбі (ухвалення Антикорупційної стратегії, запуск Вищого антикорупційного суду тощо), однак загальний рівень корупції залишається критично високим. На рис. 2.3 наведено порівняння показників CPI України та сусідніх держав у 2025р.

Рис. 2.3. Показники Індексу сприйняття корупції-2025: Україна та країни-кандидатки в ЄС (бали зі 100 можливих) [40]

За даними 2025р. не змінилися показники CPI Чорногорії (46 балів, 65 місце) та Північної Македонії (40 балів, 84 місце). 1 балу недорахувалася Молдова (42 бали, 80 місце). На 2 бали зменшилися показники Сербії (33 бали, 116 місце). По 3 бали втратили Грузія (50 балів, 56 місце), Албанія (39 балів, 91 місце) та Туреччина (31 бал, 124 місце). А покращити свої показники вдалося Боснії та Герцеговині, позиції якої вирости на 1 бал – 34 бали, 109 місце. Таким чином, за результатами 2025р. з-поміж усіх країн-кандидаток до ЄС лише Україна і Боснія та Герцеговина показали незначний прогрес [40].

На нашу думку, корупція суттєво послаблює економічну безпеку держави і є реальною загрозою національній безпеці, тому подолання корупційної складової – ключова умова стабільного розвитку.

Значний обсяг тіньової економіки – ще один внутрішній чинник ризику. За оцінками Міністерства економіки України у 2021р. становив близько 32% від офіційного ВВП (на 2 відсоткові пункти більше, ніж у 2020р.) [41]. У доповідні роки цей показник вдавалося знизити до ~28% (мінімум 2019р.), хоча у 2014р. він сягав 43% ВВП [40]. Тобто приблизно третина економічної діяльності в Україні до початку російсько-української війни відбувалася поза офіційним обліком.

Під час війни тенденції виявилися нетиповими – за деякими оцінками, у 2023р. рівень «тіні» навіть скоротився до 25-30% через падіння платоспроможності населення та зовнішнє фінансування критичних секторів. Втім, експерти застерігають, що після війни можливий відкат тіньового сектора до традиційних ~40% без належних реформ [41].

У 2025р. номінальний ВВП України без урахування тіньового сектору оцінюється приблизно в 8,9 трлн грн, тоді як загальний ВВП, включно з тіньовою економікою, – майже 11 трлн грн. Це свідчить про значний вплив неформального сектору на загальну економічну картину країни.

Розростання тіньової економіки створює великі перешкоди для державної економічної політики та соціального розвитку, підриває конкурентоспроможність вітчизняних підприємств і зменшує податкові надходження до бюджету [42]. Через «тінь» держава недоотримує значні ресурси, що послаблює її фінансову стабільність.

Хронічний дефіцит державного бюджету України загрожує макроекономічній стабільності. У попередні відносно спокійні роки дефіцит був помірним (у 2021р. – 166,8 млрд грн за загальним фондом, 4% ВВП [43]). Однак унаслідок війни фіскальна ситуація різко погіршилася. У 2022р. державний бюджет було виконано з дефіцитом 911,1 млрд грн, що в десятки разів перевищує довоєнні рівні [44]. У 2023р. «діра» бюджету збільшилася до 1,33 трлн грн, або на 419 млрд більше за 2022р. [45]. За оцінками Міністерства фінансів України, дефіцит у 2023р. сягнув близько 20% ВВП – критично

високого рівня. На фінансування таких видатків Україна вимушено залучає міжнародну допомогу та наращує борги. Наприклад, у 2023р. близько 425 млрд грн бюджету покрито за рахунок грантової допомоги партнерів (США, ЄС тощо) [45]. Інформацію щодо дефіциту державного бюджету України в 2023-2026рр. подано у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Дефіцит державного бюджету України в 2023-2026рр., % до ВВП
(складено автором на основі [46])

Показник дефіциту	2023	2024	2025	2026 (план)
Дефіцит державного бюджету без урахування іноземних грантів	26,6	23,9	24,3	18,8
Дефіцит державного бюджету з урахуванням іноземних грантів	20,1	17,7	21,1	18,4

Значну частину дефіциту державного бюджету України покривають запозичення, зокрема шляхом випуску воєнних облігацій та кредитів МВФ. Постійне життя «в борг» підсилює боргове навантаження і ризики платоспроможності держави. Надмірний дефіцит, особливо якщо фінансується емісією, може розкручувати інфляцію та дестабілізувати валютний ринок. Для утримання ситуації НБУ навіть був змушений запровадити монетарні обмеження. Загалом, рекордний воєнний дефіцит серйозний внутрішній виклик, який робить економіку залежною від зовнішньої підтримки та вразливою до фінансових шоків.

В умовах криз і війни Україна стикається зі значним відтоком капіталу за кордон. Нестабільність і ризики спонукають бізнес і громадян виводити кошти у безпечніші юрисдикції, що підриває національну фінансову систему. Особливо потужний відтік стався на початку повномасштабного вторгнення:

іноземні інвестори масово залишали українські активи, а населення скуповувало валюту. Для запобігання панічному відпливу капіталу НБУ запровадив жорсткі валютні обмеження у 2022р., заборонивши необґрунтовані транскордонні перекази та операції, що можуть виводити гроші з країни [47]. Ці кроки були спрямовані на захист міжнародних резервів і фінансової стабільності. Попри це, платіжний баланс у 2022р. фіксував чистий відтік інвестицій (наприклад, по ПП – -0,6 млрд дол. США за рік) внаслідок війни. Також тривалий воєнний конфлікт стимулює виведення капіталу в офшори через корупційні схеми та тіньові канали. Відтік людського капіталу – міграція мільйонів працівників за кордон – теж можна розглядати як загрозу, що послаблює економічний потенціал. Масштабний відтік фінансових ресурсів і кваліфікованої робочої сили зменшує інвестиції всередині країни, обмежує доступ до кредитів і стримує відновлення економіки. Це підриває довгострокову економічну безпеку. Отже, контроль над рухом капіталу та покращення інвестиційного клімату є необхідними, щоб капітал залишався в економіці України, працюючи на її розвиток.

2.3. Зовнішні загрози економічній безпеці України (залежність від імпорту енергоресурсів, глобальні економічні кризи, санкції, воєнні ризики)

У сучасних умовах геополітичної та економічної нестабільності формування ефективної системи захисту економічних інтересів держави є одним із ключових пріоритетів національної політики. Для України, яка перебуває у стані збройного конфлікту, зазнає тиску зовнішніх санкційних режимів, і водночас інтегрується до глобальних економічних структур, проблема зовнішніх викликів набула надзвичайної гостроти. Залежність від імпортованих енергоносіїв, циклічні глобальні кризи, порушення торговельних ланцюгів, санкційний тиск і зростаючі воєнні ризики формують

комплексну архітектуру загроз, що безпосередньо впливають на стабільність, самодостатність та інвестиційну привабливість держави.

Подальший виклад у цьому підрозділі кваліфікаційної бакалаврської роботи присвячений детальному аналізу основних зовнішніх загроз економічній безпеці України з урахуванням актуальних статистичних та аналітичних джерел, що дозволяє обґрунтувати напрями протидії цим ризикам та зміцнення економічної стійкості держави.

Перелік зовнішніх загроз зображений на рис. 2.4 та у додатку В.

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

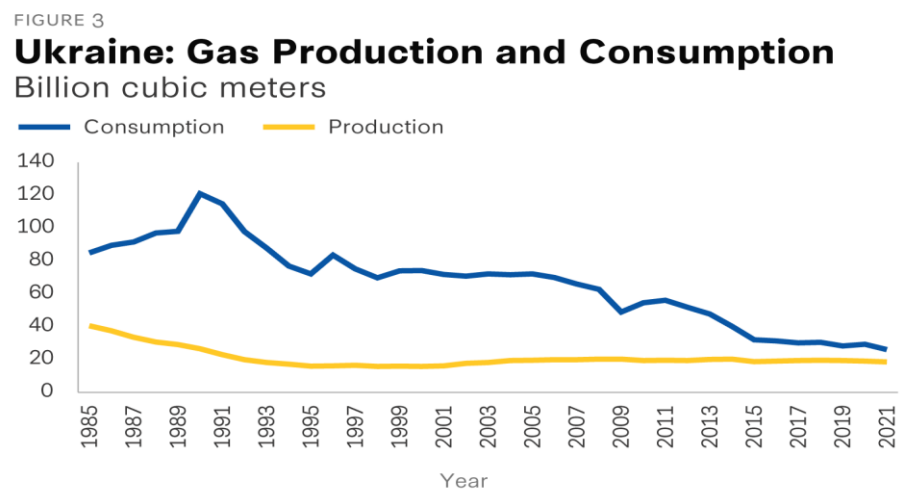
Рис. 2.4. Зовнішні загрози економічній безпеці України

(складено автором на основі [3])

По-перше, це енергетична залежність від імпорту. Висока залежність від імпортованих енергоресурсів була слабким місцем економіки України з отримання незалежності у 1991р. Ще до війни наша держава не забезпечувала себе повністю енергоносіями власного видобутку. Станом на 2024-2026рр. енергетична залежність України від імпорту залишається критичним фактором безпеки через постійні атаки на внутрішню генерацію. Основними статтями енергетичного імпорту є нафтопродукти (76,6% від вартості енергоімпорту у 2024р.), електроенергія та природний газ [48].

Зокрема, природний газ Україна покривала власним видобутком лише 70% потреб, а близько третини газу доводилося імпортувати з сусідніх країн Європи, який був насправді російським [49] (див. рис. 2.5).

Аналогічно, значні обсяги нафтопродуктів (бензин, дизель) Україна імпортувала через недостатні внутрішні переробні потужності. Вугілля антрацитових марок після 2014р. також частково завозилось з-за кордону (після втрати контролю над шахтами Донбасу). До 2014р. Росія була головним постачальником енергоносіїв: критична залежність від російського газу призводила до шантажу та газових війн [49].

Source: BP, *Statistical Review of World Energy*.

CSIS | ENERGY SECURITY AND CLIMATE CHANGE PROGRAM

Рис. 2.5. Виробництво та споживання газу Україною [48]

Ці моменти продемонстрували вразливість української економіки до енергетичного шантажу з боку Росії. Після 2015р. Україна припинила прямий імпорт газу з РФ, диверсифікувавши джерела постачання, та наростила частку відновлюваної енергетики. Проте загальний рівень імпортозалежності залишався значним: за даними Міністерства енергетики України, до війни сумарно близько 35% первинних енергоресурсів Україна імпортувала (нафта і нафтопродукти, ядерне паливо для АЕС, газ та вугілля). Російські ракетні удари по енергосистемі призвели до дефіциту електроенергії взимку 2022-2023рр. і Україна змушена була імпортувати електроенергію з ЄС, зокрема з Польщі, Румунії, Словаччини та Угорщини [48]. З жовтня 2022р. по вересень 2024р. Україна імпортувала понад 5,25 млн МВт·год електроенергії, щоб покрити дефіцит генеруючих потужностей після обстрілів [49]. Але інтеграція української енергосистеми з європейською ENTSO-E дозволила забезпечити аварійні поставки. Втім, імпорт енергії коштує дорого: у пікові періоди ціни на європейському ринку сягали 100-150 €/МВт·год, що вище за внутрішні тарифи [48]. Через це, залежність від імпорту енергоресурсів робить Україну економічно вразливою як до цінових шоків (коливань світових цін на нафту, газ), так і до поставок (санкцій чи блокади). Підтвердженням є енергетична криза 2021-2022рр., коли стрімке зростання цін на газ на світових ринках вдарило по українській економіці, спричинивши різке здорожчання імпортного палива та добрив. Для зниження цієї загрози Україна намагається збільшувати власний видобуток газу (особливо на шельфі Чорного моря після деокупації), переходити на альтернативні джерела енергії та диверсифікувати маршрути імпорту (термінали LNG, постачання з США, Катару тощо). Енергоефективність та заощадження енергії також є пріоритетами: скорочення споживання імпортних ресурсів підвищує стійкість економіки.

Іншим деструктивним чинником є високий рівень відкритості національної економіки, що зумовлює її значну екстернальну вразливість до коливань на світових ринках. Кожна глобальна криза за останні десятиліття

спричиняла в Україні рецесію. Найбільш показовим була світова фінансова криза 2008-2009рр.: спад зовнішнього попиту та відтік капіталу призвели до обвалу ВВП на близько 15% у 2009р. (один з найгірших показників у світі тоді) [48]. Промислове виробництво різко скоротилося, гривня девальвувала більш ніж удвічі, виникла банківська криза.

Інший приклад – пандемія COVID-19 у 2020р. Глобальний економічний спад через карантини призвів до того, що ВВП у 2020р. скоротився приблизно на 4% [48]. Постраждали транспорт, торгівля, сфера послуг; держава змушена була витратити кошти на медицину та підтримку бізнесу, що збільшило дефіцит бюджету [50]. Хоч падіння на 4% здається незначним, особливо якщо порівнювати з 2022р., однак без зовнішньої допомоги (кредити МВФ, Світового банку) Україна могла зіткнутися з фінансовою дестабілізацією вже тоді. Глобальні кризи також опосередковано б'ють по Україні через падіння цін на сировинні товари.

Наприклад, під час кризи 2014-2015рр. (спровокованої не лише війною, а й світовим спадом цін на металургію) український ВВП впав на 6,8% і 9,9% відповідно, частково через погіршення умов торгівлі [51, 52].

Третя проблема – санкції та торговельні війни. Хоча західні санкції проти Росії після 2022р. загалом позитивні для України (послаблюють агресора), проте будь-які масштабні санкційні режими можуть мати і побічні ефекти для української економіки. Найвідчутнішою була санкційно-торговельна війна між Україною та РФ після 2014р. Росія, колись найбільший торговий партнер: близько 20-25% українського експорту до 2013р. [53], ввела низку торгових обмежень: ембарго на продовольство і промислові товари з України, заборону транзиту українських вантажів своєю територією до Азії (2016 р.), «нафтове ембарго» (2019р.) тощо. Україна відповіла симетрично заборонаю імпорту багатьох російських товарів. Внаслідок цього двостороння торгівля різко впала. З 2013р. по 2019р. експорт українських товарів до РФ

скоротився на 78%, а частка Росії в експорті впала з 24% до лише 6% [54]. На рис. 2.6 відображено експорт України до Росії з 2012р. по 2016р.

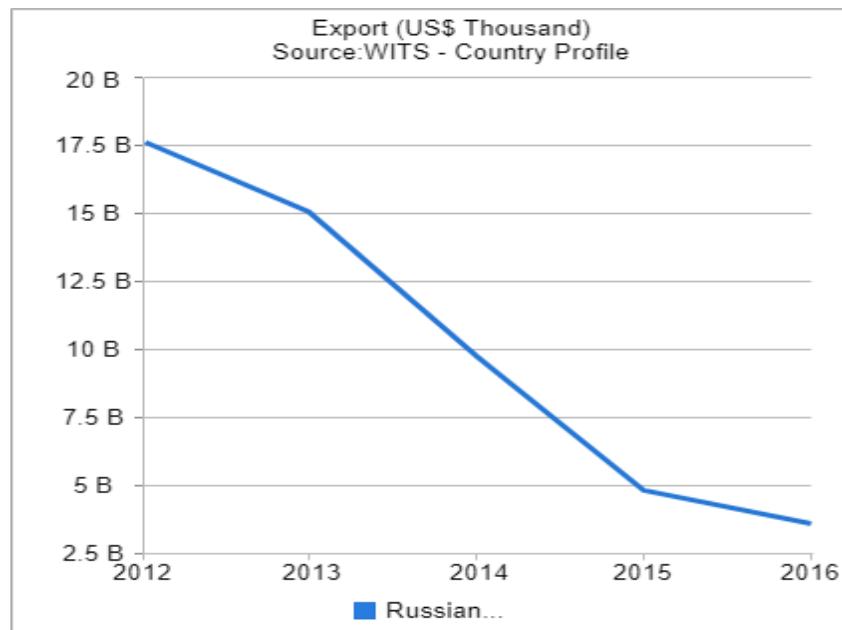

Рис. 2.6. Експорт України до Росії у період 2012-2016рр. [55]

Ця втрата ринку боляче вдарила по окремих галузях – машинобудуванню, хімічній промисловості, харчовій промисловості – які були орієнтовані на постачання до РФ.

Україна зуміла частково переорієнтувати експорт на ЄС: 24% зростання з 2013р. по 2019р. [55] та інші регіони, але заповнити всю нішу російського ринку досі не вдалося. Санкційні обмеження вплинули й на транспортні витрати: через заборону транзиту по РФ український експорт до Центральної Азії та Китаю тепер має йти довгими шляхами. Санкції РФ проти України стали зовнішнім шоком, що підірвав експортний потенціал і вимагав структурної перебудови економіки.

Четверта проблема – воєнні ризики та війна. Найбільш руйнівною зовнішньою загрозою для економічної безпеки України стала військова агресія з боку Росії. Війна, яка почалася 2014р. і особливо її повномасштабна фаза з лютого 2022р., спричинила колосальні людські та матеріальні втрати, відкинувши економіку на багато років назад.

За підсумками 2022р. реальний ВВП України обвалився на близько 29% (найбільше падіння в історії незалежності) [55]. Фізичні руйнування охопили значну частину виробничих потужностей: згідно з оцінками Світового банку, прямі збитки інфраструктури, житла, підприємств станом на початок 2024р. сягали понад 152 млрд дол. США [56]. В цілому ж потреби на повоєнну відбудову України оцінюються вже в 411-486 млрд дол. США, це у 2,5-3 рази більше довоєнного ВВП країни. Лише житлового фонду знищено понад 2 млн квартир (10% усіх), понад 8 тис. км доріг, сотні мостів, зруйновано чи пошкоджено десятки промислових підприємств, шахт, портів, аграрних об'єктів [56].

Крім фізичних руйнувань, війна спричинила масовий відплив людей: близько 5,9 млн українців стали біженцями за кордоном (станом на кінець 2023р.) [55], ще 3,5-4 млн – ВПО. Втрата працездатного населення і спеціалістів боляче б'є по продуктивності економіки. Постійна небезпека обстрілів змушує бізнес скорочувати або переносити діяльність. За даними UNDP та інших досліджуваних організацій, після 24 лютого 2022р. приблизно 64% мікро, малих і середніх підприємств тимчасово зупинили або закрили діяльність [56].

Отже, існуючі зовнішні загрози економічній безпеці України створюють ризики для стабільного функціонування нашої країни в умовах війни та економічного зростання у повоєнний період. Тому забезпечення економічної безпеки України в умовах глобальних викликів потребує диверсифікації джерел постачання, підвищення конкурентоспроможності виробництва та ефективної зовнішньоекономічної політики.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Державна політика у сфері економічної безпеки: нормативно-правове забезпечення та стратегічні документи

Як вже зазначалось в минулих розділах кваліфікаційної бакалаврської роботи, економічна безпека є невід'ємною складовою національної безпеки держави. Тому вона знаходить своє відображення в нормативно-правових актах України. Закон України «Про національну безпеку України» (2018р.) закріплює основи державної політики у сфері безпеки та визначає національні інтереси й загрози. Згідно з цим Законом, захищеність національних цінностей від невоєнних загроз належить до забезпечення державної безпеки, тобто охоплює економічну, інформаційну, кібернетичну та інші компоненти безпеки [5]. Цей Закон встановлює, що до національних інтересів України віднесено: сталий розвиток економіки, інтеграцію країни в європейський економічний простір і розвиток взаємовигідного співробітництва з іншими державами. Нормативно база акцентує на пріоритетності економічної стабільності, міжнародної інтеграції та співпраці для національної безпеки [5].

Ключові чинні документи України у сфері економічної безпеки зазначені на рис. 3.1.

Важливим документом стратегічного планування є Стратегія національної безпеки України. Актуальна редакція Стратегії, затверджена Указом Президента від 14 вересня 2020р. №392/2020, визначає засади державної політики у сфері безпеки та слугує базою для розробки спеціалізованих стратегій за окремими напрямками [8]. Стратегія ґрунтується на концепції безпека через розвиток і окреслює два взаємопов'язані вектори забезпечення економічної безпеки: розвиток та безпеку. У документі прямо

наголошено, що збройна агресія РФ та окупація частини території є головними викликами для безпеки, а руйнування української економіки розглядається як свідомо тактика гібридної війни з боку РФ [8]. Стратегія враховує спектр загроз у економічній, фінансовій, виробничій, зовнішньоекономічній, інвестиційно-інноваційній та макроекономічній сферах, а її метою проголошено формування: стійкої, конкурентоспроможної, соціально відповідальної ринкової економіки, здатної до випереджального розвитку науково-технологічного потенціалу [8]. Відповідно, стратегічні пріоритети державної політики включають зміцнення економічної стійкості, прискорення євроінтеграційних економічних реформ та протидію деструктивним впливам гібридного характеру.

Рис. 3.1. Чинні документи України у сфері економічної безпеки
(розроблено автором на основі [5, 8, 10, 57])

Наступним ключовим документом є Стратегія економічної безпеки України на період до 2025р., схвалена Радою національної оборони і безпеки України та введена в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021р. №347/2021. Ця стратегія вперше на системному рівні окреслює шляхи та механізми державної політики із забезпечення національних економічних інтересів [10]. Зокрема, документ підтверджує, що сталий розвиток вітчизняної економіки, інтеграція до європейського економічного простору та

рівноправна міжнародна співпраця є фундаментальними інтересами України [9]. Стратегія економічної безпеки концентрується на поточних загрозах, серед яких особливе місце посідають наслідки військової агресії та тимчасової окупації, а також широке коло економічних ризиків: від фінансової нестабільності і відтоку інвестицій до критичної залежності в енергетиці та промисловості. Документом визначено індикатори критичних меж економічної безпеки та цільові орієнтири їх досягнення, заплановано механізми постійного моніторингу економічної стійкості та щорічного звіту Уряду про реалізацію Стратегії [10]. Очікуваним результатом реалізації Стратегії є побудова економіки, спроможної забезпечувати зростання національного багатства, технологічний розвиток і підвищення добробуту громадян навіть в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів [10].

Також варто зазначити про національну економічну стратегію на період до 2030р. (НЕС-2030), затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021р. №179. Ця стратегія визначає довгострокову економічну візію країни та ключові вектори розвитку на десятиліття [57]. Протягом перших шести місяців реалізації НЕС-2030 були впроваджені десятки ініціатив у різних галузях. Наприклад, у рамках виконання стратегії було засновано Бюро економічної безпеки України (БЕБ) – новий центральний орган виконавчої влади, покликаний протидіяти правопорушенням у сфері економіки та зменшити тиск силових структур на бізнес [7]. Створення БЕБ у 2021р. стало знаковою інституційною реформою: бюро отримало статус правоохоронного органу, відповідального за аналіз фінансових ризиків та розслідування економічних злочинів проти держави. Його діяльність регулюється окремим Законом України «Про Бюро економічної безпеки України», що визначає повноваження БЕБ у сфері захисту економічних інтересів держави [7]. Таким чином, НЕС-2030 заклала основи для інституціонального забезпечення економічної безпеки [8-10], поєднавши розвиткові інструменти (стимулювання інвестицій, підтримка експортерів,

реформа ринків капіталу і відкриття ринку землі тощо) із безпековими механізмами.

Усі ці документи взаємопов'язані: Стратегія національної безпеки задала вектор на стійкий розвиток і безпеку як основу державної політики, а Стратегія економічної безпеки конкретизувала його у показниках і завданнях на середньострокову перспективу. Одночасно НЕС-2030 забезпечує синхронізацію реформ з вимогами безпеки, що особливо важливо з огляду на євроінтеграційний курс України.

3.2. Імплементация міжнародного досвіду для підвищення економічної безпеки в Україні

Об'єктивна оцінка сучасних економічних ризиків можлива лише за умови комплексного порівняльного аналізу з аналогічними світовими процесами, оскільки значна частина викликів для України вже має прецеденти в міжнародній практиці. З огляду на це, критичної актуальності набуває ретельне вивчення та адаптація передового міжнародного досвіду у сфері протидії аналогічним загрозам. Для України особливий інтерес становлять практики Польщі, країн Балтії, Молдови та Німеччини – держав, які в різний час успішно підвищили рівень своєї економічної безпеки, зважаючи на геополітичні ризики та необхідність структурних реформ.

Першою розглянемо Польщу, яка після завершення «Холодної війни» здійснила глибокі ринкові реформи і міцно інтегрувалася в євроатлантичні структури, що стало фундаментом її економічної безпеки. Польський уряд послідовно дотримується курсу на зміцнення обороноздатності та економічної стійкості, розглядаючи їх як взаємопов'язані завдання. Зокрема, польське керівництво різко збільшило витрати на оборону: у 2023-2025рр. оборонний бюджет Польщі зріс до рекордних ~4,7-4,8% ВВП, що є одним із найвищих показників серед країн НАТО (див. рис. 3.2) [58].

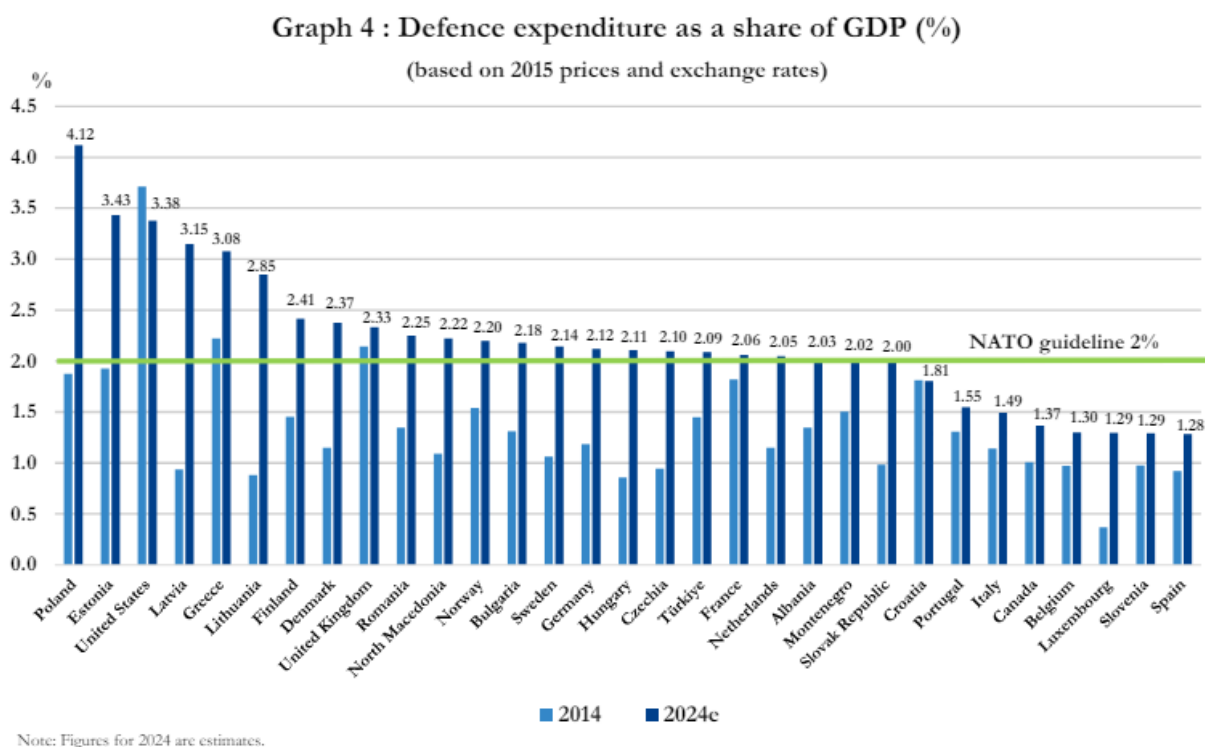

Рис. 3.2. Витрати країн членів НАТО на оборону [58]

Така стратегія обґрунтовується тим, що безпека економіки неможлива без належного військового стримування агресора; фактично лінія безпеки Польщі проходить по лінії фронту між Україною та Росією, як відзначив польський міністр оборони [58]. Одночасно Польща активізувала заходи з економічної інтеграції та інфраструктурної з'єднаності з Західною Європою. Зокрема, для зменшення енергетичної залежності від РФ Польща диверсифікувала джерела постачання газу – було споруджено LNG-термінал у Свіноуйсьці та відкрито інтерконектор Baltic Pipe для імпорту газу з Північного моря (Норвегії) [59]. Це убезпечило польську економіку від шантажу з боку Газпрому і гарантувало стабільність енергопостачання. Польський досвід демонструє ефективність комплексного підходу: поєднання посиленої оборонної спроможності, енергетичної незалежності та ринкових реформ (табл. 3.1). Тому для України доцільним є при імплементації такого досвіду: 1) використання фондів міжнародної допомоги за принципом цільового контролю; 2) розвиток транспортної та прикордонної

інфраструктури; 3) підтримка малого і середнього бізнесу через грантові програми.

Таблиця 3.1

Стратегії країн щодо підвищення економічної безпеки (розроблено автором)

Країна	Запроваджені заходи
Польща	Комплексне поєднання посиленої оборонної спроможності, енергетичної незалежності та ринкових реформ.
Країни Балтії	Позбавлення енергозалежності від Росії; впровадження концепції тотальної оборони або comprehensive defense.
Молдова	Лібералізація ринку електроенергії та газу і запровадження європейських правил конкуренції у цьому секторі; зміцнення інституційної спроможності: судова реформа і боротьба з корупцією; приведення законодавства у відповідність до вимог ЄС у сферах фінансового моніторингу, корпоративного управління.
Німеччина	Перехід на відновлювані джерела енергії; впровадження з 2023р. Стратегії національної безпеки, яка вперше приділяє значну увагу економічній складовій: поставлені завдання диверсифікації торговельних партнерів (зменшення надмірної залежності від одного ринку, як-то китайського), захисту критичних технологій і інфраструктури, а також розвитку оборонно-промислового комплексу; реалізація політики «de-risking» – зниження ризиків у зовнішньоекономічній діяльності шляхом пошуку альтернатив (наприклад, нових постачальників сировини, локалізації виробництва компонентів усередині ЄС); посилення ролі органів контррозвідки та економічної безпеки.
Ізраїль	Застосування моделі економічної безпеки в умовах воєнних ризиків через розвиток інновацій, оборонної промисловості та кібербезпеки.

Країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія) мають схожий історичний шлях з Україною, однак змогли суттєво зміцнити свою економічну безпеку протягом останніх двох десятиліть. Головним напрямом їхніх зусиль стала енергетична безпека та інтеграція з ЄС. За роки незалежності балтійські держави повністю позбавилися енергозалежності від Росії: створено альтернативні маршрути постачання газу (LNG-термінал у Клайпеді, з'єднання газопроводів з Польщею та Фінляндією), а в 2023р. Балтія синхронізувала свої електромережі з континентальною Європою, від'єднавшись від пострадянської системи БРЕЛЛ. Це означає, що ні РФ, ні Білорусь більше не можуть використовувати важелі енергопостачання для політичного тиску [60]. Одночасно країни Балтії, як і Польща, впровадили концепцію тотальної оборони або *comprehensive defense*, у рамках якої економічна інфраструктура, уряд, бізнес і населення залучені до заходів підготовки на випадок кризових ситуацій. Наприклад, Естонія після масштабної кібератаки 2007р. створила передову систему кібербезпеки та резервні електронні системи управління (*e-governance*), що підвищило її стійкість до гібридних загроз [61, 62]. Як наслідок, Литва, Латвія й Естонія, незважаючи на малі розміри економік, сьогодні вважаються одними з найстійкіших до зовнішнього тиску країн ЄС.

На нашу думку, з досвіду країн Балтії можна запозичити заходи державної економічної політики, які направлено на впровадження електронного урядування, кіберзахисту та цифрової економіки.

Польща й країни Балтії наразі реагують на спільну загрозу з боку РФ шляхом поглиблення інтеграції з НАТО та впровадження концепції «всеохопної оборони», що охоплює військовий, економічний і інформаційний виміри стійкості. Для України цей досвід підтверджує, що членство в західних безпекових і економічних союзах (НАТО, ЄС) значно розширює інструментарій захисту національної економіки, а також що державні інвестиції у критичну інфраструктуру та оборону окупаються підвищенням довіри інвесторів і громадян.

Молдова, як і Україна, тривалий час була вразливою перед економічним впливом Росії, проте останніми роками почала запозичувати європейські практики для посилення своєї стійкості. Однією з головних проблем Молдови була енергетична залежність від РФ, особливо в газовій сфері, яку Москва регулярно використовувала як важіль політичного тиску [63]. Зокрема, газ для правобережної Молдови постачався через контрольоване проросійськими силами Придністров'я, де розташована ТЕЦ «МолдГРЕС», що створювало систему пастки залежності населення на окупованому лівому березі отримувало енергоносії майже безкоштовно, тоді як Кишинів не міг відмовитися від таких умов без соціальних потрясінь [64]. Починаючи з 2022р., проєвропейський уряд Молдови на чолі з президенткою Маєю Санду зробив рішучі кроки для зменшення цієї залежності. За підтримки ЄС було розпочато будівництво нових ЛЕП, що напряду з'єднають енергосистему Молдови з Румунією, оминаючи Придністров'я [63]. Також у 2023-2025рр. молдовська влада здійснила лібералізацію ринку електроенергії та газу, запровадила європейські правила конкуренції у цьому секторі. Європейська комісія відзначила значний прогрес Молдови у розвитку відкритих і конкурентних енергоринків та забезпеченні енергетичної безпеки, схваливши виділення Кишиневу додаткових грантів на підтримку реформ [64].

Окрім енергетики, Молдова активно працює над зміцненням інституційної спроможності: проводиться судова реформа і боротьба з корупцією, спрямовані на обмеження впливу олігархічних груп, які раніше створювали ризики фінансової безпеки (найвідоміший випадок – «крадіжка мільярда» з банківської системи у 2014р.) [64].

У 2022р. Молдова отримала статус кандидата в члени ЄС, що стало потужним стимулом для приведення законодавства у відповідність до вимог Євросоюзу у сферах фінансового моніторингу, корпоративного управління, митної безпеки тощо.

В цілому досвід Молдови демонструє ефективність зовнішньополітичної переорієнтації на ЄС як чинника економічної безпеки. Попри менший економічний потенціал, Молдова завдяки підтримці ЄС поступово знижує свою уразливість: відмова від російського газу, інтеграція до європейської енергомережі та отримання макрофінансової допомоги під реформи дозволяють цій країні проходити через енергетичні та економічні кризи без колапсу [63]. Для України молдовський приклад підтверджує критичну важливість енергетичної незалежності та антикорупційних реформ: лише за наявності альтернативних джерел енергії і прозорих інститутів можливо виправити існуючу економічну складову національної безпеки.

Німеччина є прикладом розвиненої країни, яка переосмислює свою економічну безпеку в нових геополітичних реаліях. Традиційно економічна модель ФРН базувалася на тісних торговельних зв'язках та концепції *Wandel durch Handel*, що мало сприяти безпеці через взаємозалежність. Проте повномасштабна війна Росії проти України у 2022р. змусила Берлін провести «радикальний поворот» у політиці безпеки [65]. Німеччина опинилася перед необхідністю терміново позбутися критичних залежностей – насамперед від російських енергоносіїв, які забезпечували значну частку її промислових потреб. Впродовж 2022-2023рр. німецький уряд здійснив низку невідкладних кроків: імпорту російського газу було фактично замінено поставками з інших джерел (США, Катар, Норвегія тощо), в рекордні терміни збудовано LNG-термінали на узбережжі Північного та Балтійського морів, розширено інфраструктуру для прийому зрідженого газу. Одночасно прискорився перехід на відновлювані джерела енергії та продовжено експлуатацію окремих вугільних і резервних потужностей – задля забезпечення стабільності енергопостачання та недопущення зростання цін [65].

Новітня Стратегія національної безпеки Німеччини (ухвалена у 2023р.) вперше приділяє значну увагу економічній складовій: ставиться завдання диверсифікації торговельних партнерів (зменшення надмірної залежності від

одного ринку, як-то китайського), захисту критичних технологій і інфраструктури, а також розвитку оборонно-промислового комплексу. Уряд ФРН у співпраці з бізнес-спільнотою реалізує політику «de-risking» – зниження ризиків у зовнішньоекономічній діяльності шляхом пошуку альтернатив (наприклад, нових постачальників сировини, локалізації виробництва компонентів усередині ЄС) [65]. На інституційному рівні посилено роль органів контррозвідки та економічної безпеки: Федеральне відомство з охорони конституції (BfV) і новостворений комітет з контролю за інвестиціями в стратегічні галузі отримали додаткові повноваження для перевірки придбання німецьких компаній іноземними інвесторами на предмет шкоди національній безпеці [66]. Одночасно Німеччина виступає за пом'якшення жорстких екологічних нормативів ЄС на період трансформації, оскільки усвідомлює, що кліматичний перехід не має послаблювати конкурентоспроможність країни [66].

Керівництво ФРН наголошує: економічне зростання є передумовою сильної демократії та здатності Європи захищати свої цінності. Для України корисним є приклад ФРН у диверсифікації критичних імпортів, побудові резервів та модернізації інфраструктури – це робить економіку менш вразливою до шоків. Також актуальним є підхід Німеччини до технологічної безпеки: інвестиції у розвиток власних наукоємних виробництв (мікроелектроніка, машинобудування) і контроль за продажем цих активів іноземним компаніям (особливо з країн-нечленів НАТО) сприяють збереженню економічного суверенітету. Тому вважаємо, що з досвіду Німеччини для України доцільним будуть напрями щодо: 1) розвитку сонячної, вітрової та біоенергетики; 2) децентралізації енергосистеми; 3) створення резервів критичних ресурсів.

Можна застосувати й досвід Ізраїлю, де економіка знаходиться в умовах постійних загроз. Ізраїль сформував модель економічної безпеки в умовах воєнних ризиків через розвиток інновацій, оборонної промисловості та

кібербезпеки. Тому для України вкрай важливим є напрями на: 1) розвиток військово-промислового комплексу; 2) стимулювання стартапів у сфері defense-tech; 3) створення національної системи кіберзахисту банків, енергетики та державних реєстрів.

Підсумовуючи, досвід зазначених країн демонструє декілька універсальних принципів підвищення економічної безпеки: 1) максимальна інтеграція у колективні безпекові та економічні структури Заходу, що гарантує підтримку союзників і доступ до ринків; 2) диверсифікація в критичних секторах – енергетика, транспорт, технології – з метою уникнення монопольної залежності; 3) розбудова національних інституцій та законодавства для протидії гібридним загрозам (фінансовим злочинам, кібератакам, дезінформації); 4) стимулювання внутрішньої стійкості через підтримку бізнесу, інновацій, розвиток інфраструктури.

3.3. Пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення системи економічної безпеки України

На сучасному етапі перед Україною стоїть завдання зміцнення економічної безпеки, особливо з огляду на виклики воєнного часу та курс на євроінтеграцію. У 2021 р., як вже зазначалося у кваліфікаційній бакалаврській роботі раніше, була затверджена Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 р., що визначила пріоритети за ключовими напрямками – фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна та макроекономічна безпека [8] (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Зміна рівня економічної безпеки України за основними факторами у 2024-2025 рр. (Індекс економічної безпеки ІІІ) [53]

Стійкість державних фінансів є фундаментом економічної безпеки. В умовах різкого зростання державного боргу через військові потреби. Станом на 30 вересня 2025 р. державний і гарантований борг досяг 8,02 трлн грн, або 194,2 млрд дол. США особливо актуальною є оптимізація боргової політики [53]. Досвід сусідніх країн свідчить, що стриманий рівень державного боргу відносно ВВП сприяє стабільності: наприклад, у 2022 р. державний борг Польщі становив ~49,6% ВВП, Литви – ~39,6%, Молдови – ~33,5%, тоді як в Україні – понад 81% [54].

Для посилення боргової безпеки України пропонується (табл. 3.2):

1. Оптимізація структури боргу: зменшувати валютні ризики шляхом збільшення частки запозичень у національній валюті та подовження середнього строку погашення боргу. Нині понад 75% боргу України – зовнішній, значною мірою пільговий. Поступове нарощування внутрішнього ринку ОВДП і випуск довгострокових інструментів у гривні знизять залежність від коливань курсу [55].

Таблиця 3.2

Пропозиції щодо вдосконалення системи економічної безпеки України
(розроблено автором)

Напрями	Рекомендації
Посилення боргової безпеки України	• Оптимізація структури боргу • Рефінансування та боргове рефінансування • Удосконалення законодавчої бази: розробка змін до Бюджетного кодексу України чи окремого закону щодо державного боргу, які б обмежували непроєктні запозичення та підвищували прозорість використання позикових коштів
Посилення енергетичної незалежності України	• Диверсифікація джерел енергоносіїв • Нарощування власного видобутку та виробництва природного газу і нафти • Розвиток відновлюваної енергетики • Підвищення енергоефективності: зменшення енергоспоживання економіки через модернізацію інфраструктури та впровадження енергоощадних технологій • Інтеграція в європейський енергопростір
Посилення економічної безпеки в цифровій сфері України	• Створення цілісної системи кібероборони • Створення спеціальних економічних зон розвитку • Синхронізація регіональної політики в Україні з євроінтеграційними процесами

2. Рефінансування та боргове рефінансування: спрямовувати нові запозичення переважно на заміщення (рефінансування) наявних боргів під нижчі відсотки і з довшими термінами. Такий підхід вже дає результати:

середньозважена ставка державного боргу України знизилася до 4,86%, а середній строк погашення зріс до 12,7 років [55].

3. Удосконалення законодавчої бази: запровадити фіскальні правила і вдосконалити управління боргом на інституційному рівні. Зокрема, доречно розробити зміни до Бюджетного кодексу України чи окремого закону щодо державного боргу, які б обмежували непроєктні запозичення та підвищували прозорість використання позикових коштів. Також варто посилити спроможність БЕБ та Рахункової палати здійснювати контроль за цільовим використанням залучених кредитів [3].

Реалізація цих заходів сприятиме зниженню боргового навантаження на бюджет в середньостроковій перспективі та підвищить довіру кредиторів. Як зазначає МВФ, прогрес у сфері фіскальної стійкості йде пліч-о-пліч із довірою донорів та макростабільністю.

Далі в нас йде енергетична безпека, яка є критичним компонентом економічної безпеки, особливо в контексті багаторічної енергетичної залежності від РФ.

Повномасштабна агресія Росії загострила цю проблему: ворог окупував близько 18 ГВт генеруючих потужностей (включно із Запорізькою АЕС) і здійснив понад 30 масованих атак на енергетичну інфраструктуру України [56]. Попри це, енергосистема вистояла, зокрема завдяки екстреній синхронізації з європейською мережею ENTSO-E та реверсним поставкам.

Для посилення енергетичної незалежності України пропонується реалізувати комплекс заходів:

1. Диверсифікація джерел енергоносіїв: повністю відмовитися від імпорту енергоносіїв з РФ і Білорусі, замінивши їх альтернативами. Приклад Литви є показовим – з 2022 р. вона цілком припинила споживання російського газу, перейшовши на постачання через власний СПГ-термінал у Клайпеді [57]. Польща також завчасно підготувалась: побудувала LNG-термінал у Свіноуйсьце, проклала газопровід Baltic Pipe до Норвегії та з'єднала мережі з

сусідами. Україні слід продовжити розширення інтерконекторів з ЄС (насамперед з Польщею) для збільшення потужностей перетоку газу та електроенергії.

2. Нарощування власного видобутку та виробництва природного газу і нафти: стимулювати збільшення видобутку природного газу на контрольованих територіях (через податкові пільги для інвесторів у газовидобуток), розвиток альтернативних джерел нафти, розширення потужностей Кременчуцького НПЗ під імпортну сировину, а також диверсифікацію постачання ядерного палива для АЕС розширення співпраці з компаніями США та ЄС замість російського ТВЕЛ.

3. Розвиток відновлюваної енергетики: зменшення залежності від викопного палива шляхом розвитку відновлюваних джерел – вітрових, сонячних електростанцій, біоенергетики. В умовах післявоєнної відбудови доцільно реалізувати «зелений курс»: встановити амбітні цілі щодо частки ВДЕ у генерації наприклад, 25-30% до 2030 р. та запровадити стимули для інвестицій у цю сферу. Гарантований зелений тариф або аукціони на підтримку ВДЕ. Досвід Німеччини з її програмою Energiewende показує, що перехід до відновлюваної енергетики не лише підвищує незалежність, але й створює нові робочі місця та інновації. Україна вже робить кроки: частка відновлюваної електроенергії зросла, хоча війна призупинила багато проєктів. Необхідно відновити їх реалізацію за підтримки міжнародних партнерів.

4. Підвищення енергоефективності: зменшення енергоспоживання економіки через модернізацію інфраструктури та впровадження енергоощадних технологій. Україна все ще має один із найвищих показників енергоємності ВВП у Європі. За підтримки програм ЄС слід прискорити термомодернізацію житлового фонду, оновлення мереж та обладнання в промисловості. Це дозволить скоротити імпорт енергоносіїв і підвищити конкурентоспроможність економіки.

5. Інтеграція в європейський енергопростір: продовжити гармонізацію політики з ЄС: виконувати положення Третього енергопакету, розвивати ринок електроенергії та газу за європейськими правилами, збільшувати експорт електроенергії до ЄС за рахунок надлишкових потужностей. Повна інтеграція до єдиного енергоринку Європи забезпечить диверсифікацію джерел і стабільність постачання.

Польща за десять років повністю відмовилась від російського газу й нафти та потроїла частку відновлюваної генерації, довівши політичну та технічну досяжність такого переходу [46]. Україні слід реалізувати подібну стратегію прискореної енерготрансформації, аби виключити можливість енергетичного шантажу в майбутньому та створити стійку основу для розвитку економіки.

Цифровий вимір безпеки набув особливого значення, оскільки сучасна економіка залежить від стійкості інформаційних систем і мереж. Кібератаки можуть паралізувати фінансову систему, енергетику, транспорт – фактично завдати шкоди, співставної з військовою агресією. Україна, на жаль, стала полігоном для російських кібератак ще з 2014 р., переживши першу в світі кібервійну такої інтенсивності [57]. Атаки на енергосистему завдали мільярдних збитків і висвітили вразливі місця кіберзахисту. Втім, за останні роки Україна значно підвищила кіберстійкість: як зазначають експерти НАТО, Україна продемонструвала високий рівень кіберрезильєнтності та зрілості, ставши своєрідним взірцем для західних країн [58].

Щоб посилити економічну безпеку в цифровій сфері України, пропонується:

1. Створення цілісної системи кібероборони: необхідно офіційно інтегрувати компонент кіберзахисту до сектора безпеки й оборони. Зокрема, реалізувати рекомендації щодо формування окремих кіберсил у структурі Збройних Сил, здатних проводити як захисні, так і наступальні кібероперації [59]. Паралельно слід розбудувати Державну службу спеціального зв'язку та

захисту інформації як координатора кібербезпеки цивільного сектору, наділивши її достатніми ресурсами і повноваженнями. Партнерство з приватним сектором та міжнародне співробітництво. Враховуючи динамічність кіберзагроз, держава має тісно співпрацювати з IT-компаніями, кіберволонтерами та науковою спільнотою. Варто запровадити механізми інтеграції експертизи приватного сектору у державну систему кіберзахисту (через консалтингові договори, аутсорсинг кіберпослуг, спільні навчання). На міжнародному рівні – продовжувати курс на вступ до НАТО Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence у 2023 р. Україна отримала статус учасника Центру та розвивати ініціативи на кшталт кіберальянсу України з країнами ЄС і Великою Британією. Обмін розвідданими про кіберзагрози, спільні кібернавчання та координація дій значно підвищать стійкість. Захист критичної інфраструктури. Продовжити реалізацію Стратегії кібербезпеки (оновленої в 2021 р.) з акцентом на захисті об'єктів критичної інфраструктури: енергетики, транспорту, банківської системи, зв'язку. Потрібно впроваджувати сучасні системи виявлення та реагування на кіберінциденти (SIEM, SOC) на всіх критичних підприємствах, проводити регулярні стрес-тести та аудити їх кіберзахисту. В умовах діджиталізації фінансів окремим напрямом має бути кібербезпека банківського та фінтех-сектору НБУ слід посилити вимоги до кіберзахисту банків і продовжити створення резервних систем розрахунків на випадок атак.

2. Створення спеціальних економічних зон (СЕЗ) розвитку. Для стимулювання інвестицій у проблемні регіони можна запровадити спеціальні режими – промислові парки, технопарки, зони пріоритетного розвитку. Наприклад, Німеччина після об'єднання надавала податкові пільги та дотації підприємствам у Східній Німеччині, що сприяло швидшому росту цих земель. В Україні доцільно створити СЕЗ у східних та південних областях, що постраждали від війни, з ослабленим податковим навантаженням та державною підтримкою інфраструктури для інвесторів. Це допоможе

залучити капітал і технології саме туди, де це найбільш потрібно. Регіональна політика має враховувати міграційні процеси. Необхідна програма стимулювання повернення внутрішньо переміщених осіб до рідних міст наприклад, через державні програми забезпечення житлом, створення робочих місць. Одночасно слід підтримувати регіони, які прийняли найбільше ВПО (західні області), – субвенціями на розбудову шкіл, лікарень, розвиток житлового фонду. Зниження дисбалансів у якості життя між різними частинами країни – важлива мета стратегії регіонального розвитку до 2027 р. [59]. Її досягнення зміцнить національну єдність і зменшить соціальні ризики.

3. Синхронізація регіональної політики в Україні з євроінтеграційними процесами. Очікуване членство в ЄС відкриє доступ до значних ресурсів фондів згуртованості та регіонального розвитку ЄС. Уже зараз варто готувати проекти під ці інструменти, використовуючи досвід Польщі, Литви, Естонії, які за два десятиліття членства значно покращили інфраструктуру і підняли рівень життя в депресивних регіонах за рахунок європейських фондів. Збалансований регіональний розвиток зробить економіку України більш цілісною, стійкою до шоків і менш залежною від окремих промислових центрів.

Всі ці пропозиції взаємопов'язані та мають реалізовуватися комплексно (див. додаток Г). Лише за умови паралельного зміцнення фінансової стійкості, енергетичної самодостатності, доброчесного врядування, кіберзахищеності, регіональної згуртованості та інвестиційної привабливості Україна зможе сформувати надійну систему економічної безпеки. З урахуванням найкращих міжнародних практик та власних стратегічних документів реалізація наведених рекомендацій дозволить мінімізувати актуальні загрози, створити умови для стійкого розвитку та наблизити вступ України до ЄС з позиції економічно сильної та безпечної держави.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження ми виконали завдання, визначені у бакалаврській кваліфікаційній роботі, та дійшли певних висновків, які полягають у наступному:

1. Розглянуто поняття та сутність економічної безпеки держави. Встановлено, що економічна безпека є багатфакторною інтегральною категорією, яка охоплює здатність національної економіки забезпечувати стале зростання, ефективне задоволення суспільних потреб та захист економічних інтересів на внутрішньому й міжнародному рівнях. Визначено, що її внутрішня структура включає три ключових елементи: економічну незалежність, стабільність та стійкість національної економіки, а також здатність до саморозвитку і прогресу. В умовах воєнного стану економічна безпека набуває розширеного значення й виступає інструментом захисту суверенітету та територіальної цілісності держави.

2. Досліджено основні компоненти економічної безпеки держави. З'ясовано, що система економічної безпеки є складною та багаторівневою структурою, яка охоплює макроекономічну, зовнішньоекономічну, фінансову, інвестиційно-інноваційну, енергетичну, виробничу, продовольчу, соціальну, демографічну, науково-технологічну та інформаційну складові. Доведено, що ці компоненти перебувають у тісному взаємозв'язку: послаблення будь-якої з них спричиняє негативний мультиплікативний вплив на решту. Для України в умовах воєнного стану особливо критичними є енергетична, фінансова, виробнича та демографічна безпека, що визначає пріоритети державної політики.

3. Проаналізовано критерії та індикатори оцінки економічної безпеки держави. Визначено, що її офіційна методологія до 11.08.2025р. передбачала моніторинг порогових значень ключових показників за кожною складовою безпеки та розрахунок інтегрального індексу, зараз формат такої методології

змінено і вона вже носить рекомендаційний характер. Встановлено, що протягом 2010-2024рр. інтегральний показник рівня економічної безпеки України перебував у межах 42-49%, що відповідало небезпечному рівню. Водночас міжнародні рейтинги (Global Competitiveness Index, Index of Economic Freedom) є важливими доповнювальними інструментами оцінки, які дозволяють порівнювати стан безпеки з іншими країнами та виявляти системні інституційні вразливості.

4. Оцінено сучасний стан економічної безпеки України на основі макроекономічних та статистичних показників. Встановлено, що після катастрофічного падіння ВВП на 29,1% у 2022р. українська економіка демонструє обмежену відновлювальну динаміку (5,5% у 2023р., 2,9% у 2024р., 1,8-2,2% у 2025р.), яка гальмується через дефіцит електроенергії та безпекові ризики. Критичними є: дефіцит державного бюджету на рівні 18,7-18,8% ВВП у 2025р., державний борг понад 101,5% ВВП, а також різке скорочення ПІП до 1,25 млрд дол. США у 2025р. Доведено, що збереження макроекономічної стабільності залишається можливим переважно завдяки критичній залежності від міжнародної фінансової допомоги.

5. Розкрито вітчизняні загрози внутрішнього характеру економічній безпеці України. Виявлено, що системними внутрішніми загрозами залишаються: корупція (36 балів зі 100 за CPI-2025), тіньова економіка (~30% ВВП), хронічний бюджетний дефіцит, відтік капіталу та критичне боргове навантаження. Встановлено, що зазначені чинники діють комплексно: корупція підриває фіскальну стабільність, тіньова економіка скорочує доходи бюджету, а відтік людського і фінансового капіталу обмежує відновлення виробничого потенціалу. Подолання цих загроз є необхідною передумовою зміцнення економічної безпеки та успішної євроінтеграції.

6. Вивчено зовнішні загрози економічній безпеці України. Систематизовано чотири ключові групи зовнішніх загроз: енергетична залежність від імпорту (нафтопродукти, газ, електроенергія), вразливість до

глобальних економічних криз (падіння ВВП у 2009р. на 15%, у 2020р. на 4%), санкційно-торговельний тиск (скорочення експорту до РФ на 78% за 2013-2019рр.) та руйнівний вплив воєнної агресії (прямі збитки понад 195 млрд дол. США). Встановлено, що ці загрози взаємопосилують одна одну, формуючи складну архітектуру ризиків, які вимагають диверсифікації зовнішніх зв'язків, власного енергетичного розвитку та активної міжнародної співпраці.

7. Розглянуто державну політику у сфері економічної безпеки та її нормативно-правове забезпечення. Встановлено, що чинна система стратегічних документів включає Закон «Про національну безпеку України» (2018), Стратегію національної безпеки (2020), Стратегію економічної безпеки до 2025р. (2021) та Національну економічну стратегію до 2030р. (2021), які утворюють ієрархічну та взаємопов'язану систему пріоритетів. Визначено, що ці документи закріплюють курс на стійкий розвиток, євроінтеграцію та протидію гібридним загрозам, а створення Бюро економічної безпеки України стало ключовим інституційним кроком. Водночас виявлено потребу в оновленні стратегічних документів з урахуванням реалій повномасштабної війни та вимог вступу до ЄС.

8. Доведено, що зовнішні чинники мають визначальний вплив на економічну безпеку України. Серед негативних чинників домінують війна, інфляція та нестабільність світових ринків, а серед позитивних – міжнародна допомога та європейська інтеграція. Встановлено: у сучасних умовах зміцнення економічної безпеки потребує диверсифікації зовнішніх зв'язків, розвитку власного виробництва та підвищення стійкості державних фінансів, а імплементація міжнародного досвіду є важливим напрямом зміцнення економічної безпеки України в умовах воєнних ризиків, глобальної конкуренції та післявоєнного відновлення.

9. Визначено, що найбільш перспективними напрямами державної політики економічної безпеки України є: 1) інституційні реформи та боротьба з корупцією; 2) енергетична незалежність; 3) підтримка високотехнологічного

виробництва; 4) цифровізація управління; 5) розвиток оборонно-промислового комплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Економічна безпека / Я.А. Жаліло, М.М. Єрмошенко, П.О. Лайко. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / редкол.: І.М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-18765>.
2. Економічна безпека держави: сутність та актуальні загрози. URL: business-inform.net.
3. Калініченко О.В. Зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці України. URL: <https://surl.li/hvimqx>.
4. Соколов О.С. Економічна безпека України в умовах воєнного стану. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.41>.
5. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
6. Про національну безпеку України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
7. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>.
8. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 14.09.2020 №392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
9. Концепція забезпечення національної системи стійкості: Указ Президента України від 27 вересня 2021 року №479/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181>.
10. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної

- безпеки України на період до 2025 року» від 11 серпня 2021 року №347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>
11. Олійничук О. Система економічної безпеки держави та рівні її формування: концептуальні аспекти. *Галицький економічний вісник*. Т.: ТНТУ. 2015. Том 48. № 1. С. 93-100.
 12. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: затверджено наказом Міністерства економічного розвитку та торгівлі від 29.10.2013 року №1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
 13. Офіційна відповідь на запит від 23.09.2024 №3021-06/70263-09 щодо надання публічної інформації щодо рівня економічної безпеки України за період 2010-2024. Міністерство економіки України. URL: <https://surl.li/yoqnba>.
 14. Індекс економічної безпеки України 2025. URL: <https://www.ilibertyinstitute.org/index/ekonomichna-bezpeka>.
 15. Global Gateway. European Commission. URL: <https://surl.li/igfcza>.
 16. Юрій Тарасовський, Артем Галкін для Forbes Ukraine. ВВП України за підсумками 2022 року впав на 29,1%. Держстат. URL: <https://surli.cc/eptchp>.
 17. Державна служба статистики. URL: <https://stat.gov.ua/uk/explorer?md5=089c8a2e663dfb844207a3d6578b942e>.
 18. ВВП йде донизу. У Держстаті розповіли, що насправді відбувається з економікою України. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/vvp-ukrajini-u-pershomu-kvartali-2026-roku-znizivsy-na-0-5-dani-derzhstatu-50605532.html>.
 19. Інфляція залишатиметься помірною, а економіка відновлюватиметься – Інфляційний звіт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyniy-zvit-nbu>.
 20. Трекер економіки України під час війни – Центр економічної стратегії. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>.

21. Макроекономічні показники – динаміка ВВП, статистика, графіки. URL: <https://nabu.ua/ua/makroekonomichni-pokazniki.html>.
22. Інфляційний звіт (січень 2026) – Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Inflation_Report_for_Experts_pr_2026-Q1.pdf?v=16.
23. Інформаційно-аналітичні матеріали щодо інвестиційного клімату в Україні. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Print?lang=uk-UA&id=93e0fdd8-41bc-4737-a700-75d32c29d885>.
24. Економіка України у 2026 році зростатиме повільніше: НБУ оновив прогноз. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ekonomika-ukrayini-2026-rotsi-zrostatime-1778238117.html>.
25. Основні факти про державний бюджет-2026. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/12/WatchOut_Byudzheth-2026.pdf.
26. Макроекономічний дайджест України, лютий 2026 року. URL: <https://uifuture.org/dajdzhesty/makroekonomichnyy-daydzhest-02-2026/>.
27. До кінця 2026 року держборг України складе 122,6% ВВП – прогноз МВФ. Мінфін. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2026/02/27/169002114/>.
28. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/20245/ad_ekonombezpeka_2024_220524.pdf.
29. Дзеркало тижня. Фінансування бюджетних дефіцитів у 2025 і 2026 роках. URL: <https://zn.ua/ukr/macroeconomics/finansuvannja-bjudzhetnikh-defitsitiv-u-2025-i-2026-rokakh-z-doshchu-ta-pid-rinvu.html>.
30. Ukraine – IMF eLibrary – International Monetary Fund. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2026/058/article-A003-en.pdf>.
31. Оприлюднено дані по ВВП України за 2024 рік. URL: <https://surl.li/icztoe>.
32. Євтушенко Н.О. Прямі іноземні інвестиції: стан та перспективи розвитку. *Економічний простір*. 2023. №188. С.83-87.

33. Смесова В., Яськов Є. Інвестиційна привабливість економіки України: сучасний стан та рейтингове оцінювання. *Економіка та суспільство*. 2024. №64. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-66>.
34. Бобяк А.А. Аналіз інвестиційної діяльності у відбудові України. Київ. 2025. С. 54.
35. Macrotrends Ukraine GDP Growth Rate. URL: <https://surl.li/faxwzi>.
36. Маслій О.А., Галушка Р.М. Ієрархічний аналіз ризиків і загроз економічній безпеці України в умовах воєнного стану. URL: <https://economic-prostir.com.ua/wp-content/uploads/2025/02/198-69-75-masljj.pdf>.
37. ВВП України впав в 2009 році на рекордні 15%. URL: <https://www.reuters.com/article/business/-2009-15-idUSMSE61F0ON/>.
38. Державна служба статистики України. ЕКСПРЕС-ВИПУСК 22.03.2021. Валовий внутрішній продукт у I-IV кварталах 2020 року й у 2020 році. URL: www.ukrstat.gov.ua.
39. Індекс сприйняття корупції-2024. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>.
40. Індекс сприйняття корупції-2025. URL URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-sprjnyatty-korupsiyi-2025/>.
41. Тіньова економіка. Аналітична записка. Міністерство економіки України URL: WWW.ME.GOV.UA.
42. Олексій Куш. Якими є розмір тіньової економіки України та її вплив на наш розвиток. URL: <https://surl.li/pncyir>.
43. Андрій Водяний. Україна звела бюджет-2021 з дефіцитом 166,8 млрд гривень Доходи загального фонду становили 1,08 трлн гривень, видатки – 1,26 трлн. URL: <https://surl.li/nhkqio>.
44. За 2022 рік державний бюджет України виконано з дефіцитом у сумі 911,1 млрд грн. URL: <https://surl.lt/qpkpuz>.
45. Ростислав Вонс. Дефіцит держбюджету України підскочив майже у півтора рази. URL: <https://surl.li/hfxfmp>.

46. Electricity and gas supply in Ukraine: Winter 2025/26. URL: <https://greendealukraina.org/assets/images/reports/electricity-and-gas-supply-in-ukraine-winter-2025-26.pdf>.
47. Національний банк запроваджує додаткові заходи для запобігання непродуктивному відтоку капіталу. URL: <https://surl.lu/ishzih>.
48. The Role of Gas in Ukraine's Energy Future By Ben Cahill and Leslie Palti-Guzman. JANUARY. 2023. С. 1-9. URL: <https://surl.li/klkvun>.
49. Імпорт електричної енергії під час війни: енергія життя. Електроенергія 2022-2024 роки. 2025. URL: <https://surl.li/jwvqca>.
50. Олександр Куницький. ВВП України скоротився на 4% у 2020 році. Які галузі найбільше впали. URL: <https://surl.li/roxfnm>.
51. Падіння ВВП України в 2014 році склало 6,8%. Держстат. URL: <https://surl.li/zgcria>.
52. Падіння ВВП України у 2015 р. прискорилося до 9,9%. URL: <https://surl.li/bquzgw>.
53. Ukraine exports, imports, tariff by year. WITS World Integrated Trade Solution. URL: <https://surl.li/yduxta>.
54. Всеукраїнський форум «Україна 30. Міжнародна економіка». URL: <https://surli.cc/lnnnyl>.
55. Ukraine needs \$486 bln to recover, rebuild after nearly two years of war – World Bank By Andrea Shalal. URL: <https://surl.li/colbuq>.
56. War impact on enterprises in Ukraine: Summary report. UNDP, 2024. 20 p. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-02/>.
57. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021р. №179.
58. Лінія безпеки Польщі проходить по лінії фронту між Україною та РФ: поляки збільшили оборонний бюджет до 4,8% ВВП: URL: <https://surl.li/awlyyr>.
59. GAZ-SYSTEM completed Baltic Pipe construction. URL: <https://surl.li/zkadxo>.

60. Poland to be NATO's biggest defence spender this year as proportion of GDPЖ.
URL: <https://surli.cc/cgkeoo>.
61. The Baltic Sea Region at an Inflection Point G. Alexander Crowther, Ph.D. is a retired U.S. Army Colonel, the owner/operator of Granite Action, LLC, a non-resident fellow at the Center for European Policy Analysis, Professor of Practice at Florida International University and the Director of Research at the Ranger Policy and Leadership Center. URL: <https://surl.li/arxmas>.
62. 2007 cyber attacks on Estonia NATIONS INVOLVED: Estonia, Russian Federation URL: <https://surl.lu/ijceea>.
63. Маріанна Присяжнюк. Молдова між енергетичною залежністю та геополітичними безпековими викликами: як знайти вихід з кризи? URL: <https://surl.li/deqyir>.
64. Moldova's Moment Commentary by Daniel F. Runde Published November 2, 2023. URL: <https://surl.li/iumbfc>.
65. Радикальний поворот. Як Німеччина посилює енергетику і безпеку. URL: <https://surl.li/uiddek>.
66. Аналіз загроз національній безпеці Німеччини від Федерального відомства охорони конституції (BfV) за 2020 рік. URL: <https://h7.cl/1kHAP>.
67. Ukraine Completes the Restructuring of USD 20.5 Billion Sovereign and Sovereign-Guaranteed Eurobonds. URL: https://mof.gov.ua/en/news/ukraine_completes_the_restructuring_of_usd_205_billion_sovereign_and_sovereign-guaranteed_eurobonds-4772.
68. Ukraine's energy security: A pre-winter assessment. URL: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/5e369891-b922-4f4c-9e02-079e4acc56f8/Ukrainesenergysecurity-Apre-winterassessment.pdf>.
69. Go-live of the Explicit Monthly Long-Term Auctions on Ukrainian borders-entso-e. URL: <https://www.entsoe.eu/news/2025/12/15/go-live-of-the-explicit-monthly-long-term-auctions-on-ukrainian-borders/>.

70. Ukraine cross-border electricity trade: From short-term security of. URL: <https://greendealukraina.org/products/analytical-reports/from-short-term-security-of-supply-imperatives-to-flow-based-market-coupling>.
71. Ukraine's energy system under attack – IEA. URL: <https://www.iea.org/reports/ukraines-energy-security-and-the-coming-winter/ukraines-energy-system-under-attack>.
72. Investing in Energy Security – FP Analytics. URL: <https://fpanalytics.foreignpolicy.com/2025/11/11/investing-energy-security-ukraine/>.
73. Ukrenergo reports 2025 financial results amid ongoing war – Investing.com. URL: <https://www.investing.com/news/company-news/ukrenergo-reports-2025-financial-results-amid-ongoing-war-93CH-4706042>.
74. Ukraine Cybersecurity Assistance – International Trade Administration. URL: <https://www.trade.gov/market-intelligence/ukraine-cybersecurity-assistance>.
75. USAID Cybersecurity for Critical Infrastructure in Ukraine Activity. URL: <https://cybilportal.org/projects/usaid-cybersecurity-for-critical-infrastructure-in-ukraine-activity/>.
76. Ukraine-US Cybersecurity Activity in Ukraine DAI: International Development. URL: <https://www.dai.com/our-work/projects/ukraine-cybersecurity-for-critical-infrastructure-activity>.
77. Ukraine Teaches Europe Cyber Lessons – CEPA. URL: <https://cepa.org/article/ukraine-teaches-europe-cyber-lessons/>.
78. List of countries by government debt. URL: <https://surl.lu/tvlgck>.
79. Nataliya Tkachuk. Ukraine as the Frontline of European Cyber Defence: Building Resilience in the Face of Russian Cyber Aggression Tallinn Paper. No. 15. 2025. URL: <https://surl.lu/qmchbi>.
80. Оновлена державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: ключові аспекти. URL: <https://surl.li/ktdvys>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Економічна безпека держави: Фундамент національної стійкості

Економічна безпека — це матеріальна основа національної безпеки, що забезпечує стійкість держави до внутрішніх і зовнішніх загроз. Вона базується на незалежності, стабільності та здатності до розвитку, охоплюючи широкий спектр підсистем від фінансової до демографічної.

Архітектура та компоненти безпеки

Стан та динаміка безпеки України

© NotebookLM

Рис. А.1. Економічна безпека держави як фундамент національної стійкості (розроблено автором за допомогою AI)

Додаток Б

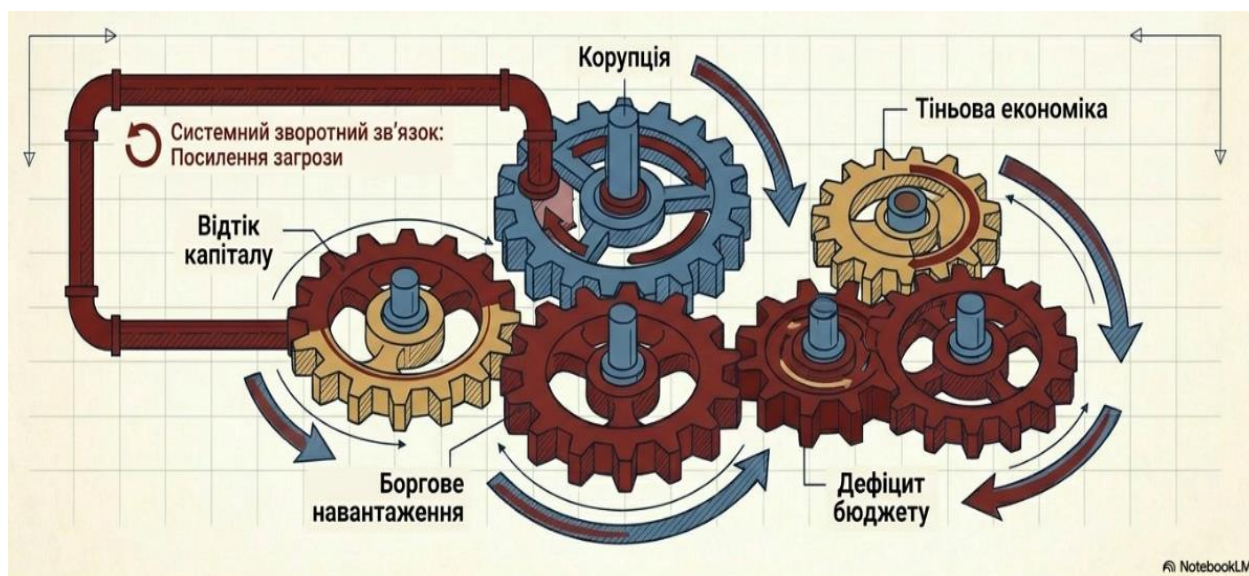

Рис. Б.1. Внутрішні чинники впливу на економічну безпеку України
(розроблено автором за допомогою AI)

Додаток В

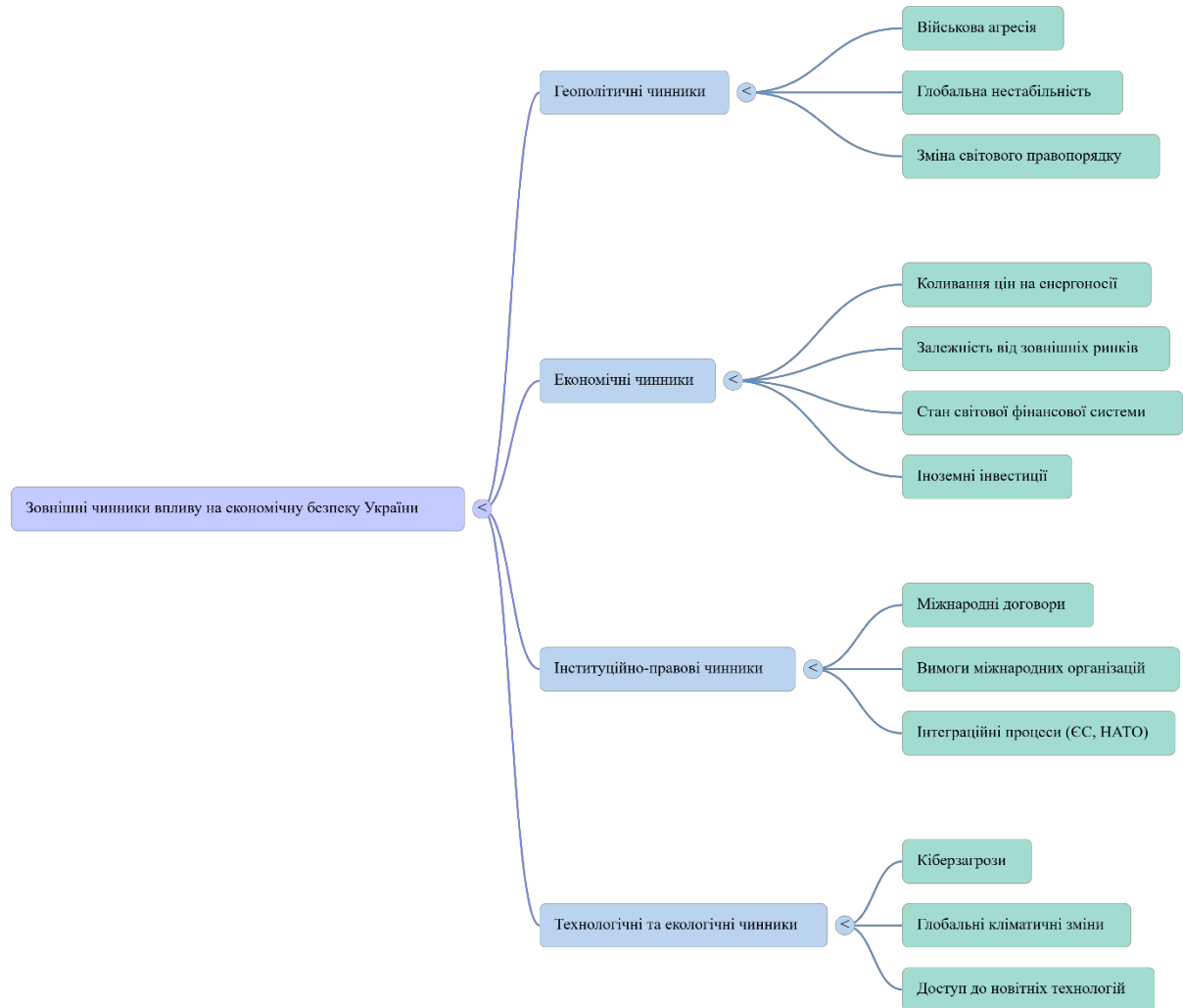

Рис. В.1. Зовнішні чинники впливу на економічну безпеку України
(розроблено автором за допомогою AI)

Додаток Г

Пропозиції щодо вдосконалення системи економічної безпеки України

Виконавче резюме

Ключовим об'єктом розгляду є стратегічне питання вдосконалення системи економічної безпеки України. Основний акцент зроблено на розробці та впровадженні конкретних пропозицій, що мають на меті посилення захищеності національних економічних інтересів та оптимізацію існуючих механізмів реагування на виклики.

Аналіз основних тем

1. Модернізація системи економічної безпеки.

Центральною темою джерела є необхідність системних змін. Це передбачає:

- Трансформацію існуючих підходів: Перехід від пасивного спостереження до активного вдосконалення захисних систем.
- Спрямованість на результат: Формування переліку конкретних пропозицій, які можуть стати основою для нормативних чи структурних реформ.

2. Стратегічний фокус на національних інтересах.

Зазначені пропозиції стосуються безпосередньо національного рівня, що підкреслює важливість:

- Державної суб'єктності: Зміцнення внутрішніх інструментів контролю та захисту економіки України.
- Системності: Розгляд економічної безпеки не як сукупності окремих заходів, а як єдиної, скоординованої системи.

Ключові аспекти та висновки

Виходячи з наявної інформації, можна зробити висновок про пріоритетність наступних елементів у контексті реформування галузі:

Категорія	Опис згідно з джерелом
Об'єкт вдосконалення	Система економічної безпеки України в цілому.
Форма викладу	Конкретні пропозиції щодо покращення функціонування.
Кінцева мета	Досягнення вищого рівня економічної стабільності та захищеності держави.

Отже, вдосконалення системи економічної безпеки є неперервним процесом, який вимагає постійного оновлення методологічної та практичної бази для ефективної протидії сучасним загрозам.